№ 29 ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ ՓԵՏՐՎԱՐԻ 6

1908

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ ՓԵՏՐՎԱՐԻ 6 № 29

ԵՐԵՍՈՒՆՎԵՑԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը 6 րուբլի.
Առանձին համարները ԱՄԷՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.
Թիֆլիսում գրվում են խմբագրութեան մէջ.
Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція „Мшакъ" Базарная ул. д. Тамамшева № 16.
կամ Tiflis, Rédaction „Mschak".
Տելեֆոն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից).
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լեզվով
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ.
Տելեֆոն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՄՇԱԿ

(36-րդ ՏԱՐԻ)

ԱՊԱՌԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՉԷ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ

Հասցէն՝
ТИФЛИСЪ, Редакція «МШАКЪ».
TIFLIS, Rédaction du journal «MSCHAK».

12 ամսվայ համար	„ „	10 ր.
11 „ „	„ „	9 ր.
10 „ „	„ „	8 ր.
9 „ „	„ „	7 ր.
8 „ „	„ „	6 ր.
7 „ „	„ „	„
6 „ „	„ „	„
Մնացած ամիսները ամսական ՄԷԿ րուբլի		
Ամերիկա տարեկան	„	6 դոլլար
Եւրոպա „	„ „	30 ֆրանկ
Պարսկաստան	„ „	10 րուբլի

„ԳԵՂՈՒՆԻ"

Թիֆլիսի Կենտրոնական Նպաստամատոյց Յանձնաժողովը յայտնում է, որ ի նըպաստ Կովկասի հայ սովեալների նուիրված ԳԵՂՈՒՆԻ շքեղ և պատկերազարդ հրատարակութիւնից, որի մասին անցեալ տարի լրագիրներում յայտարարվեց, մնացել են մօտ 200 օրինակ. ուստի ով կամենում է և սովեալներին օգնել և ունենալ իր սեղանի համար մի գեղեցիկ և շքեղ զարդ, թող շտապէ գնել ԳԵՂՈՒՆԻ, որի արժէքն է 4 ր., և 50 կ. պօստի ծախք: Ցանկացողները պէտք է դիմեն Յանձնաժողովի գործավար Ս. Եսայեանին, խմբագրութիւն «Մշակի»:

առ. (Հ.) 5—5

Կիրակի, փետրվարի 10-ին
ԱՐՏԻՍՏԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԴԱՀԼԻՃՈՒՄ

Յօգուտ
ՀԱՅՈՒՀԵԱՑ ՈՐԲԱԽՆԱՄ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

Կը կայանայ

ՊԱՐԵՐԵԿՈՅԹ

կօնցերտային բաժնով

Բարեհաճ մասնակցութեամբ դերասանուհի Մելքոնովայի, տ. տ. Մերենբիւլոմի, Սպենդիարեանի, Նաւասարդեանի, Մելիքով-Աֆրիկեանի, պ. պ. Շորշոէյնի, Արմենեանի, օպեր. դերասան Նեստերովի, Դանովսկու, Քափանակեանի և այլն:

ՎԻՃԱԿԱԽԱՂ, ՁԻԱՐՇԱՒ (պտի-շվօ)

Պօստ, ծաղիկներ և բուֆետ մատչելի գներով: Վաճակախաղի այն տոմսերը, որոնք կը վերջանան զրոյով, օրինակ՝ 10, 20, 30 և այլն, կը ստանան մի բաժին բլինի խաւիարով կամ թէյ պուտերբրոտով:

Մուտքի տոմսակը 2 ր. 20 կ.

Կանխիկ կամ մուտքում վճարողը կը ստանայ մի կուպօն: Այդ կուպօնով իրաւունք ունի հանել վիճակատոմս: Իւրաքանչիւր 100 տոմսակից մէկը վիճակախաղում տանում է 20 ր.:

Տոմսակի գինն է 2 ր. 20 կ., ուսուցիչներին՝ 1 ր., ուսանողներին՝ 50 կ.:

Տոմսակները վաճառվում են Արտիստական ընկ. Թատրօնի կասսայում, Սուզանաջեանի խանութում և Որբանոցում—Բէհբութեան փող. № 39.

Կօնցերտի սկիզբն է 9 ժ. երեկոյեան:

առ. 3—2

ԽՈՇՈՐ ԹԵՐՈՒԹԻՒՆ

Հերթական է դառնում մի խնդիր, որ շատ անգամ յարուցվել է մամուլի և կեանքի մէջ, ունեցել է իրագործութեան զանազանակերպ փորձեր, բայց չէ ստացել այն խոշոր և ընդարձակ կազմակերպութիւնը, որը նա պէտք է ունենայ, իր դերը լիակատար կերպով կատարելու համար:

Դա կեանքի վիճակագրութեան ուսումնասիրութեան խնդիրն է:

Այդ խնդիրը այժմ, երբ սկսվել է Պետական Դումայի գործունէութիւնը, դարձել է աւելի կարևոր և ստիպողական:

Պետական Դուման անգամ, երբ ձեռնարկում է քննել իր առաջ դրված օրինագծերը, պետական նախահաշւի յօդուածները կամ մասնակարաբական, արդիւնագործական և ուրիշ առաջարկները, իսկոյն նկատում է, որ նա չունի իր տրամադրութեան տակ բաւականաչափ ուսումնասիրված նիւթ, ճիշտ վիճակագրական թւեր, որոնց վրա հիմնված տայ իր պատճառաբանված եզրակացութիւնը և մշակէ իր կարծիք նոր առաջարկներ:

Կառավարութիւնը ունեցել է իր վիճակագրութիւնը, բայց շատ թերին և անկատարը: Տեղական ինքնավարութիւնները նոյնպէս փորձել են վիճակագրական բիւրօներ ստեղծելու և ուսումնասիրութիւններ կատարելու: Նոյնը արել են և զանազան գիտնական և հասարակական հիմնարկութիւններ: Առանձին դէպքերում այդ վիճակագրութիւնը եղել է գոհացուցիչ և ուշադրութեան արժանի, բայց իր ամբողջութեամբ նա եղել է անբաւական և անկարող ծառայելու գիտնական նպատակների և գործնական խորհրդածութիւնների ու ձեռնարկութիւնների համար:

Մենք հէնց նորերս մեր երկրում ականատես եղանք, թէ ինչպէս մեր երկրի վիճակի, տարվայ բերքի մասին չը կային տեղեկութիւններ վարչութեան և հասարակութեան ձեռքին և տարբեր ու միմեանց հակասող կարծիքներ էին լսվում մեր երկրի այնպիսի շրջանների մասին, որոնք շատ մօտ են մեզ բոլորիս:

Իսկ առանց վիճակագրական տեղեկութիւնների, առանց ստոյգ ցուցումների շատ դժուար է ասպարէզ մղել այնպիսի առաջարկներ, որոնք վերաբերվում են մասսայի կարիքներին և տնտեսական փոփոխվող երևոյթներին:

Խնդիրը հերթական է և նրա իրագործութիւնը պէտք է արագացվի, որովհետև կեանքի պահանջները ամեն օր հանդէս են բերում նորանոր կարիքների բաւարարման և նոր ծրագիրների մշակութեան լուրջ խնդիրներ:

Ա. Քալանթար

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ինչպէս յայտնի է, այժմեան Պետական Դումայի գերակշռող կուսակցութիւնը՝ աջակողմեանները իրանց նետերը ուղղեցին նաև Ֆինլանդիայի դէմ: Նրանք մի հարցապնդում ներկայացրին Դումային, որի մասին ռուս թերթերը հաղորդում են հետևեալը:

Հոկտ. 17-ի միութեան ֆրակցիայի ներկայացրած հարցապնդումը բաղկացած է այս կէտերից. 1) յիրաւի՞ արդեօք ֆինլանդական գեներալ-նահանգապետը և ստատս-սէկրէտարը չեն հնազանդվում 1905 թ. հոկտ. 19-ի բարձրագոյն ուկազի պահանջներին՝ ամենահպատակ զեկուցումների կարգի վերաբերութեամբ և միայն հազւագիւտ դէպքերում իրանց այդ զեկուցումների մասին յայտնում են մինիստրների խորհրդի նախագահին՝ նախնական համաձայնութեան համար. 2) ինչ պատճառներով մինչև օրս չէ գործադրվել 1899 թ. բարձրագոյն կամքը, որ կայսրութեան երկաթուղագծերը միացվեն ֆինլանդական երկաթուղագծերի հետ, և վերջինները յարմարեցվեն կայսրութեան երկաթուղիների տիպին, չը նայած որ այդ գործն առաջնակարգ նշանակութիւն ունի ռազմական, քաղաքական, տնտեսական և հասարակական տեսակէտներից, և ճիշտ է, որ ճանապարհների հաղորդակցութեան բացակայութեան շնորհիւ ֆինլանդական երկաթուղիները անջատված են կայսրութեան երկաթուղագծերից. 3) արդեօք մինիստրների խորհրդի նախագահը միջոցներ ձեռք է առել իշխանութիւնների ապօրինի գործողութիւնների և պաշտօնավարական զանցառութիւնների դէմ՝ օրինական կարգ ու կանոնը հաստատելու համար:

—

Պետերբուրգ.—Պետական Խորհրդի անդամ, սենատոր և պատւաւոր խնամակալ Հէրարդը ամենաողորմածաբար, համաձայն խնդրագրի, արձակվում է Ֆինլանդիայի գեներալ-նահանգապետի պաշտօնից մնալով Պետական Խորհրդի անդամ, սենատոր և պատւաւոր խնամակալ:

20-րդ հետևակ զօրաբանակի հրամանատար հեծելազօրի գեներալ Բեկմանին ամենաողորմածաբար հրամայված է լինել Ֆինլանդիայի գեներալ-նահանգապետ:

—

Թիւրք-պարսկական վէճի լուծումը

Ինչպէս երևում է հեռագիրներից և այլ տեղեկութիւններից, սուլթան Աբդիւլ-Համիդը սկսել է նահանջել և տեղի տալ ռուսաց կառավարութեան ստիպողական պահանջներին: Նա ոչ միայն հրաման է տուել, որ թիւրքաց զօրքը յետ կոչվի Պարսկաստանից, այլ և մեղը գցել է իր դեսպանի և պաշտօնեաների վրա: Ահա ինչ են հեռագրում Կ. Պոլսից:

Սուլթանը մի իրադէ է հրատարակել, որով Թէհրանի թիւրքաց դեսպան Շէմս-էդ-Դինը պաշտօնանկ է արված: Դեսպանութեան բոլոր պաշտօնեաները միաժամանակ յանդիմանութիւն ստացան և պաշտօնանկ եղան: Բաթումի ընդհանուր հիւպատոս Րէմզի-բէյն ուղարկված է Թէհրան, որպէս գործերի հաւատարմատար: Պարսկական դեսպանը այսօր պաշտօնական հաղորդագրութիւն ստացաւ Բ. Դռնից այն մասին, որ գեներալ Մէհմէդ-Ֆազիլ-փաշայի հրամանատարութեան ներքոյ գտնվող թիւրքաց զօրքերը հեռացան թէ Սօվուջ-Բուլաղից և թէ Միանդաբից և յետ քաշվեցին դէպի վիճելի սահմանագիծը: Այդ աջողութիւնը ձեռք է բերվել շնորհիւ յետ կանչված, բայց դեռևս այստեղ գտնվող դեսպան պրինց Միրզա-Րիզախանի: Սուլթանը ուրբաթ օրվայ ունկնդրութեան ժամանակ յայտնեց դեսպանին, որ ինքը դիտաւորութիւն չունի գրաւելու պարսկական հողի և ոչ մի կտոր:

Միւս կողմից եւս Կ. Պոլսի պարսից դեսպան պրինց Միրզա Րիզա-խան Արֆէ-ուդ-Դովլէ, որին պարսիկ ժողովուրդը համարում է մեղաւոր օսմանեան զօրքի խուժման Պարսկաստան, նոյնպէս պաշտօնանկ եղաւ մէջլիսի պահանջով: Այդ առիթով ռուսաց լրագիրներին հեռագրում են, թէ թիւրքական շրջաններում այն կարծիքն է տիրում, որ յետ կանչված պարսից նախկին դեսպանը կը մնայ Կ. Պոլսում, որովհետև թիւրքաց զօրքերը սկսում են հեռանալ պարսից հողից: Նրանց Սօվուջ-Բուլաղից յետ կանչվելը պէտք է բացատրել ռուսաց դեսպան Զինովիեվի կրկնակի և յամառ քայլերով:

Դիւանագիտական շրջաններում ենթադրում են, որ դրան իբր թէ նըպաստել է այն հանգամանքը, որ Ռուսաստանը պատերազմական պատրաստութիւններ է տեսնում պարսկական սահմանը պաշտպանելու համար, որի մասին հաղորդեց թիւրքաց դեսպանատունը Պետերբուրգ:

ԿՐԿԻՆ ԱՆԳԼՕ-ՌՈՒՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Լօնդօն.—Լորդերի պալատում անգլօռուսական համաձայնութեան շուրջը պտըտող վիճաբանութիւնները վերջացան: Թէև լորդ Կերզօնի քննադատական նկատողութիւնները պաշտպանութիւն գտան միւս հռետորների կողմից, բայց և այնպէս այս վերջինները այնպէս անհաշտ չը վերաբերվեցին, ինչպէս Կերզօնը:

Բարեկամական մի ճառ արտասանեց լորդ Լէնդստօունը: Ի միջի այլոց, Րէյը համաձայնութիւն կնքելու փաստը այն սատիճան կարևոր ընդունեց, որ Անգլիայի ամեն տեսակ զիջողութիւնները վարձատրվում են ստացված հետևանքների կարևորութեամբ: Լէնդստօունը լոյս յայտնեց, որ ռուս կառավարութիւնը համաձայնութիւնը կընդունէ լօյեալ կերպով: Մինչև օրս Ռուսաստանը օտար էր Անգլիային. այն փաստը, որ նա այժմ համաձայնութիւն որոնեց, մատնանշում է ռուսաց ասիական քաղաքականութեան միանգամայն յեղաշրջումը և ապացոյց է, որ նրա յարաբերութիւնները դէպի Անգլիան բաւականաչափ բարելավել են: Անգլիան դէպի Ռուսաստանը վերաբերվում էր անկեղծութեամբ, հաշւի չառնելով բնաւ թէ որ աստիճան նա բաղդաւոր է իր ներքին գործերում:

Լորդ Կրիւն միացաւ Լէնդստօունի այն ասածներին, որ անգլօ-ռուսական համաձայնութիւնը կազդէ փոխադարձ յարաբերութիւնների վրա: Վերջին տասը տարում այդ յարաբերութիւնները այնքան էլ բաւարարեցուցիչ չէին, իսկ երբեմն սպառնական կերպարանք էին ընդունում: Հռետորը հաւանութիւն տուեց Աւղանստանի և Տիբէթի վերաբերեալ կայացված որոշումներին և այն կէտին, որ Պարսկաստանում երկու պետութիւնների ազդեցութեան շրջանը բաժանվում է:

Լորդ Կերզօնը ցաւակցութիւն յայտնեց, որ կառավարութիւնը հարկաւոր պատասխան չը տուեց Պարսկաստանի վերաբերեալ նրա արած նկատողութիւններին, յենվելով վերջերս լոյս տեսած ռուսաց մի յօդուածի վրա, որի հեղինակը պնդում է, որ ոչ մի յիշատակութիւն չը կայ պայմանագրում Պարսից ծոցի մասին, որովհետև այդ պրօբէմը ապագայում բաւարարութիւն է տալու ռուսաց ձգտումներին աշխարհի այդ մասում:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՏԱՒՐԻԿԵԱՆ ՊԱԼԱՏԻՑ

Պետերբուրգ, 29 յունվարի

Պետական Դումայի քսանչորսերորդ նիստն է:

Այս նիստը շատերի համար հանելուկ էր այն տեսակէտից, որ դժուար էր նախօրօք մի որևէ դրական կարծիք ունենալ, թէ արդեօք այս նիստն էլ սկանդալով կը վերջանայ թէ խաղաղ կանցնի: Կարծիքները չափազանց տարբերվում էին իրարից, որովհետև մինչև նիստի սկսվելը բոլորի համար պարզ չէր զանազան կուսակցութիւնների ընդունած որոշումները:

Ամեն մի կուսակցութեան մէջ սաստիկ պայքար էր մղվում. այսպէս օրինակ՝ ծայրագոյն աջակողմեանները ցանկանում էին սկանդալը այն տեղը հասցնել, որ Միլիւկովին բոլորովին վռնդեն Դումայից, իսկ չափաւոր աջակողմեանները հակվում էին այն առաջարկութեանը, որ սկանդալին վերջ դրվի:

Հոկտեմբերեանների նման տատանվող էլեմենտի համար չափազանց դժուար էր մի որևէ եզրակացութեան գալ, որովհետև մի կողմից ներքին բնազդը թելադրում էր անողոք լինել դէպի թշնամին, երբ նա յայտնի պայմանների շնորհիւ թուլացել է, իսկ միւս կողմից՝ յայտնի շրջաններից, Խօմեակովի միջոցով, ամենաորոշ կերպով մատնացոյց էր արված այդպիսի տաքսիկայի շարունակութեան ոչ ցանկալիութիւնը:

Օպպօզիցիային պատկանող բոլոր կուսակցութիւնները միացել էին, այս հարցում համակարծիք էին, որ պէտք ամենաեռանդուն կերպով և միահամուռ ուժերով պաշտպանել Դումայի փոքրամասնութեան շահերը: Այդ պատճառով ամեն միջոց պիտի գործ դնել, որ նիստին ներկայ լինեն օպպօզիցիային պատկանող բոլոր պատգամաւորները և, նիստը կայանալու համար օրինական թիւ կազմելով, հնարաւոր դարձնել Միլիւկովի ճառ արտասանելը և այդպիսով իրականացնել խօսքի ազատութիւնը գոնէ Դումայի ամբիօնից: Անկախ սրանից, ամեն մի կուսակցութիւն առանձնապէս, Դումայի ամբիօնից, պիտի որոշէ իր դիրքը և վերաբերմունքը դէպի ներկայ հարցը և ընդգծէ այդ առաջարկութեան հակաժողովրդական լինելը:

Եւ այդպիսով ձախակողմեանների ընդունած միանգամայն պարզ որոշման դէմ առ դէմ կանգնած էր այն քաօսային դրութիւնը, որը տիրում էր Դումայի այսպէս անուանված մեծամասնութեան շարքերում: Այդ քաօսը չը պարզվեց նոյնիսկ մինչև այսօրվայ նիստի սկսվելը: Թէև մասամբ յայտնի էր, որ հոկտեմբերեանները և աջակողմեանները վճռել են այլևս ոչ մի սկանդալ չը սարքել և թոյլ տալ, որ Միլիւկովը արտասանի իր ճառը, բայց այդ այնքան կասկածելի էր, որ նոյնիսկ աջակողմեանների պարագլուխները վստահ չէին, որ մի որևէ Տիմօշկին, կամ Նիմանը, հայհոյանքների տարափ չի թափի Միլիւկովի հասցէին և սկանդալ չի սարքի:

Այս պատճառով լարված ուշադրութեամբ սպասվում էր այն րօպէն, երբ Միլիւկովը ամբիօն կը բարձրանայ...

Օպպօզիցիան ամբողջովին իր տեղումն է, նոյնպէս և Րօդիչևը, որն արդէն իրաւունք ունի մասնակցելու Դումայի պարապմունքներին:

Նախագահ Խօմեակովը հրաւիրում է Միլիւկովին օգտվել իր հերթից: Մեռելային դրութիւն է տիրում. միայն ծայրագոյն աջակողմեաններից մի քանի հոգի, թւով 10—15 պատգամաւոր, ծածկվում են լրագիրներով, իբր թէ չեն ցանկանում Միլիւկովին տեսնել. բայց շատ շուտով նրանք մոռանում են իրանց «դեմօնստրացիան» և ամենաուշադիր կերպով հետևում են Միլիւկովի ճառին:

Միլիւկովը արտասանում է իր ճառը բաւական հանգիստ: Նա քննութեան է ենթարկում Գուչկովի առաջարկը դումսկի նիստերի վերաբերեալ և ասում է, որ մինչև հիմա բիւրօկրատիան որոշում էր երկու կարգի քաղաքացիներ, իսկ այժմս Գուչկովը ուզում է ստեղծել երկու կարգի պատգամաւորներ, ինչպէս օրինակ՝ եթէ կայ իսկական գաղտնի խորհրդական բիւրօկրատ, այնպէս էլ լինելու է իսկական գաղտնի խորհրդական պատգամաւոր և երկրորդ կարգի պատգամաւոր: Առաջին կարգինը 37 ընտրեալներն են և երկրորդ կարգինը 300 մնացած պատգամաւորները: Մենք, փոքրամասնութիւնս, միանգամայն հաշւի չենք առնվում, թէև մենք ներկայացուցիչ ենք ամբողջ ժողովրդի, իսկ այն 37 ընտրեալները—մի բուռը իշխող դասակարգի: Այսպիսի վերաբերմունք դէպի ժողովուրդը և նրա ընտրեալները պիտի իր արժանի գնահատութիւնը ստանայ. այդ պատճառով ժողովրդական ազատութեան կուսակցութիւնը յայտնում է, որ այդպիսի առաջարկութեամբ Դումայի մեծամասնութիւնը ցոյց է տալիս իր վիրաւորական վերաբերմունքը դէպի փոքրամասնութիւնը: Գտնելով որ մեծամասնութիւնը ստեղծում է այնպիսի դրութիւն, որով խախտվում են ժողովրդական ներկայացուցիչների իրաւունքները և անհնար դարձնում նրանց համար կազմել ինքնուրոյն կարծիք այնպիսի հարցերի վերաբերեալ, որոնք անմիջապէս կապ ունեն ժողովրդական շահերի հետ և վերաբերվում են ամբողջութեան, նոյնպէս պետութեան, գտնելով որ դրանով արտայայտված է անվստահութիւն դէպի օպպօզիցիան, մենք հրաժարվում ենք այդ հարցի քուէարկութեան մասնակցութիւնից:

Ամբողջ օպպօզիցիան բուռն ծափահարում է, իսկ աջակողմեանները և կենտրոնը լուռ են:

Աշխատաւորական Կրօպօտովը կարճ, բայց ազդու ճառով ցոյց է տալիս այդ առաջարկութեան այլանդակութիւնը գիւղացու տեսակէտից և ասում է, որ գիւղացին համահաւասար իրաւունքներ ունի և այդ պատճառով անկարելի է, որ Դումայի մի որևէ պարապմունքներից անջատված լինի նրա ներկայացուցիչը. իսկ եթէ մեծամասնութիւնը այդ թոյլ կը տայ, գիւղացին կը

հասկանալ այն պատճառները, որոնք դրդել են այդպիսի որոշման։

Արսէն Քալանթար

(Կը շարունակվի)

ԱՐՓԻԱՐ ԱՐՓԻԱՐԵԱՆ

(Յիշողութիւններ)

I

Մեր անձնական ծանօթութիւնը սկսուած է 1884-ից, երբ նա առաջին անգամ եկաւ Կովկաս և անցաւ Բաթումից։

Արփիարի գրական բեղմնաւոր գործունէութիւնը Կ. Պոլսում սկսվեց այն ժամանակ, երբ մի խումբ նոր, առաջադիմական գրողների հետ 1888—1889-ին իր ձեռքն առաւ «Արևելք» լրագիրն և միևնոյն ժամանակ «Մասիսը», որը նա դարձրեց մաքուր գրական շաբաթաթերթ։ Թէ մին և թէ միւսը իրանց ազատական և ժողովրդական շահերին նուիրված նոր ուղղութեամբ անմիջապէս հասարակութեան ուշադրութիւնը գրաւեցին և այս խումբը՝ խիստ հակառակորդների հետ միասին, ինչպէս միշտ պատահում է, ունեցաւ և իր եռանդուն աջակիցները և համակրողները, գլխաւորաբար երիտասարդութեան մէջ և բուն ժողովրդեան խաւերում։ Արփիարի խումբը անկասկած դրդված էր «Մշակի» ազդեցութեան տակ, որ դեռ ազատ մուտք ունէր Կ. Պոլիս։

Այն ժամանակները ես յօդուածներ էի գրում Կ. Պոլսի «Ճերիտէի Շարգիյէ» թերթում թիւրքերէն լեզուով։ Այս թիւրքերէն թղթակցութիւնը ես շարունակել եմ նաև Թիֆլիսից։ Այս ամէնօրեայ լրագիրը, որի խմբագիրն ու հրատարակիչն էր Տիգրան Ճիվէլեկեան, հրատարակվում էր թիւրքերէն լեզուով, բայց հայատառ, և ծառայում էր առհասարակ այն հայերի ընթերցանութեանը, որոնց համար թիւրքերէն լեզուն աւելի հասկանալի էր։ Խմբագիրն ինքը հայ-կաթոլիկ էր, բայց իր աշխատակիցների մէջ կային անխտիր թէ կաթոլիկ, թէ լուսաւորչական և թէ բողոքական հայեր։ Թերթի ուղղութիւնն և նպատակը ազգային համերաշխութիւնն էր առանց դաւանութեան խտրութեան. այս պատճառով էլ ես անհրաժեշտ էի համարում մասնակցել։ Ճիվէլեկեան նոյնպէս վիէննական Մխիթարեանների վարժարանի աշակերտ էր, թէև իր ընթացքը աւարտած էր արդէն, նախ քան մտնելը։ Այդ հանգամանքն էլ մի կապ էր, որ ես աշխատակցում էի նրա թերթին։ Իմ թղթակցութիւնները երբեմն թիւրքերէնից թարգմանվում էին հայերէնի և հրատարակվում հայ լրագիրներում։ Արփիար, տեսնելով իմ այդ յօդուածների փոքրիկ յաջողութիւնը Կ. Պոլսի ընթերցող շրջաններում, իր և իր խմբի կողմից խնդրում էր, որ ես աշխատակցեմ նաև «Արևելքին», և հարկէ, հայերէն։ Ես յանձն առայ, և ահա այդ թւականից սկսեց մեր միջև անձնական թղթակցութիւնը։ Արփիար, ինչպէս յիշեցի, առանձնապէս զբաղված էր «Մասիս» շաբաթաթերթով, ուր տպում էր իր «Նորավէպերը», որոնք իրանց պարզ լեզուով և ժողովրդական խաւերից առած նիւթի ուսումնասիրութեամբ խիստ ուշադրութիւն գրաւեցին և մեծ ընդունելութիւն գտան։ «Մասիսի» շուրջը հաւաքվեցին մի խումբ նոր գրական ոյժեր, որոնք այդ նոր ուղղութեամբ սկսեցին գրիչ շարժել։ Կ. Պոլսում ճաշակները վերջին մի քանի տարիներում նրբացել էին. հին գրողներից ձանձրացել էին. Նրանք այլևս այնքան ախորժով չէին կարդացվում. պահանջ էր զգացվում նորերի, բայց այս նորերը դժբաղդաբար դեռ սակաւաթիւ էին։

Այս միջոցին Արփիար՝ Հայկակ կեղծանունով՝ արդէն 10 տարուց ի վեր ամենաջերմ կերպով թղթակցում էր «Մշակին»։ Մեծապէս իրաւունք ունի «Գրիգոր Արծրունիի» պատմագիրը՝ Լէօ՝ երբ գրում է. «Հայկակի պէս անխոնջ, լաւատեղեակ, տաղանդաւոր թղթակից երբէք ոչ մի հայ թերթ չէ ունեցել։ Տարիների ընթացքում նա տիրում էր ընթերցողների մտքի վրա... Երրորդ խոշոր ոյժը (Արծրունուց և Րաֆֆիից յետոյ), որի վրա հիմնվում էր «Մշակի» հեղինակութիւնը, ժողովրդականութիւնը, անշուշտ Հայկակն էր իր մանրամասն, միշտ հետաքրքրական, միշտ գրաւիչ թղթակցութիւններով, որոնց մէջ ընդարձակ լուսաբանութեան էին ենթարկվում Կ. Պոլսի և առհասարակ Թիւրքահայերի բոլոր փոքր ի շատէ աչքի ընկնող գործերը»։ («Գր. Արծրունի» հատ. Գ. 95—96)։ Այս տողերի վրա ես կարևոր եմ համարում աւելացնել, որ Հայկակ, իբրև թղթակից, կարող էր պատիւ բերել նոյնիսկ առաջնակարգ եւրոպական լրագրի։ Բացի նրանից, որ նա հարուստ նիւթ էր տալիս իր թղթակցութիւնների մէջ, նա աշխատում էր, որ այդ նիւթերը, որքան կարելի է, շուտ և ամենից առաջ իր թերթին հասնեն։

Այս նպատակով էլ նա յաճախ իր թղթակցութիւնները ինձ էր ուղարկում Բաթում, Կ. Պոլսից ուղղակի մեկնող շոգենաւով, և ես անմիջապէս հասցնում էի Թիֆլիս, «Մշակի» խմբագրութեան։ Այս կերպով նա միշտ ամենաթարմ լուրեր էր հաղորդում «մեր թերթին», ինչպէս նա սիրում էր անուանել «Մշակը»։

1890-ին Խորէն եպիսկոպոս Նարբէյ Կովկաս էր եկել, երբ Կ. Պոլսում մեծ աղմուկ կար նրա անուան շուրջը։ Երկու մեծ կուսակցութիւն էր կազմված, որոնցից մէկը կուսակից էր Նարբէյի՝ ընդդէմ Արմաշի վանքի վանահայր Խորէն եպ. Աշըգեանի։ Այս վերջինը ներկայացնում էր պահպանողականներին. իսկ Արփիար և բոլոր միւս առաջադիմականները Նարբէյի շուրջն էին բոլորված, և ինձ էր վիճակված միջնորդ լինել Նարբէյի և Կ. Պոլսի առաջադիմական կուսակցութեան միջև։ Արփիար 1890 օգոստոսի 21-ի նամակով մանրամասն գրում էր ինձ այս մասին և հաղորդում էր, որ որոշված էր մի յատուկ պատգամաւոր ուղարկել Նարբէյին ընդառաջ, որ մի քանի կարևոր հարցերի նկատմամբ նրա հետ տեսակցութիւն պիտի ունենար նախ քան նրա Կ. Պոլիս գալը։ Ես պիտի ընդունէի այդ պատգամաւորին և աջողեցնէի նրա տեսակցութիւնը Նարբէյի հետ։ Ես հեռագրեցի այս վերջինին Բօրժօմ, ուր նա այդ միջոցին գտնվում էր, և նա իմ հեռագրի հիման վրա մեկնեց և եկաւ Թիֆլիս, ինձ էլ հեռագրով տեղեկացնելով։ Հարկաւոր չեմ համարում աւելի մանրամասնութիւնների մէջ մտնել այս հարցի առթիւ։ Նարբէյ եկաւ Բաթում և անմիջապէս գնաց Կ. Պոլիս։ Հետևեալ տարին կաթողիկոսական ընտրութեան պատրաստութիւններ էին տեսնվում։ Աշըգեան ամեն կերպ աշխատում էր բազմել Էջմիածնի գահի վրա։ Արփիար և իր խումբը սաստիկ հակառակ էին նրան։ Ահա թէ ինչ էր գրում ինձ Արփիար այս առթիւ 1891 թ. մայիս 9-ին։ «Տ. Խորէն պատրիարքին մինչև իսկ 4 ընտրելիներու մէջ չմտնելը ընդհանուր գոհունակութիւն պատճառեց։ Միակ խեղճ մարդը շատ ողորմելի վիճակի մէջ է, այնպէս որ մեզ այնքան չարիք թէև պատճառեց, բայց կը մեղքնանք այնու հանդերձ։ Ազգին առջև այսպէս կորուսելէն յետոյ կորուսեցաւ նաև կառավարութեան առջև. նա հաւատացած էր և հաւատացուցած էր թէ ինք պիտի լինի հայոց կաթողիկոս...»։ Արփիար նոյնպէս ջերմ կուսակից էր Խրիմեան Հայրիկի և նրա ընտրութեան առթիւ գրում էր ինձ. «Կառավարական շրջանակներու մէջ պատրիարքը (Աշըգեան) շատ գէշ կացութեան մէջ կը գտնուի։ Խորէն պատրիարքը իր բոլոր ոյժը լարեց Սեղրակեանի դէմ, կարծելով որ ընտրական մրցումը իրեն և Սեղրակեանի միջև պիտի ըլլայ...։ Պատրիարքն ու իր արբանեակները հիմա բնաւ անգամ գոհ պիտի ըլլային, եթէ Սեղրակեան ընտրուէր և գէթ «այս դժբաղդութիւնը չպատահէր» (չակերտները Արփիարինն են)։ Եփէնդիներն, որ այս ընտրութիւնը վարեցին պատրիարքի և «Արևելքի» հետ (որից Արփիար արդէն հեռացած էր), երբէք մտքերնուն չանցընելով թէ իրենց բոլոր աշխատանքներուն պսակը պիտի ըլլայ Հայրիկի ընտրութիւնը, շատ վրդովեալ վիճակի մէջ են։ Արդէն հիմակուց կը խորհին թէ ինչ միջոցներով կարելի է բեկանել տալ ընտրութիւնը, կամ գէթ իբր փոքրագոյն չարիք Իզմիրլեանը վաւերացնել տալ... «քանի մը քուէի տարբերութիւն կայ» կըսեն»։

Սարուխան

ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԿԱՆ ԴԱՀԼԻՃԻՑ

Քութայիսում, փետրվարի 1-ին, Թիֆլիսի նահանգական դատարանի յատուկ ատեանը դասակարգային ներկայացուցիչների մասնակցութեամբ վերջացրեց 1905 թ. դեկտեմբերեան գործադուլի մէջ մեղադրվող անձանց գործի քննութիւնը։ Մեղաւոր ճանաչվեցին և դատապարտվեցին Վոլնի, Բայկով, Ծուլուքիձէ և Կարսիձէ բոլոր իրաւունքների զրկման և Սիբիր աքսորի. Կանդելակի, Ծիվցաձէ, Բեսսիմով, Ա. Արվելաձէ, Գ. Գլենսի և Լոբիա՝ բանտարկութեան, 1-ինը 1 տ. 4 ամսով, երկուքը՝ 1 տարով և վերջինները՝ 8 և 6 ամիսներով. միւսած 24 մեղադրեալները արդար ճանաչվեցին։ Մեղադրեալներին պաշտպանում էին երդ.-հաւատարմատարներ՝ Բարատով, Բրոցկի, Կլանկ և Գրուզենբերգ։ Դատապարտվածներին դրել են ոստիկանական հսկողութեան տակ։

—

Կովկասեան զինուորական-նահանգական դատարանին են յանձնված. 1) Բորըովսկի, որ մեղադրվում է այն բանում, որ 1907 թ. օգ. 26-ին Մայկոպ քաղաքում ուրիշ մարդկանց հետ միասին յարձակվեց փողոցով անցնող Գերասիմովի վրա և, վայր ձգելով նրան, խլեց ձեռքի պայուսակը. 2) պարսկահպատակ Ալավերդի Հասան-օղլի, որ մեղադրվում է Նովօրոսիյսկում իրան տանող կառապանի վրա զինված յարձակում գործելու մէջ. 3) Բրիգգալով, որ մեղադրվում է 1907 թ. սեպտ. 6-ին Եկատերինօդարում Պերլովի խանութի կասսայից 250 րուբլի գողանալու մէջ. 4) գիւղացիներ Ելիզարէնկօ, Բէրէզօվսկի և Րէպին, որոնք մեղադրվում են՝ որ 1907 թ. սեպտ. 13-ին Եկատերինօդարում միւս անձանց հետ համաձայնութիւն կապելով յարձակվեցին Շապօշնիկօվի վրա և վիրաւորեցին նրան դաշունով. 5) Երևանի նահանգի նախկին պահակներ Մալայօվ, Բաբաեւ և Բաառակիեւ, որոնք մեղադրվում են Երևանում 1907 թ. նոյեմբերի 8-ին պահակ Սոլօմատինին սպանելու մէջ. 7) պատուաւոր քաղաքացի Օրբալյօվ, որ մեղադրվում է այն բանում, որ լինելով ռուսաց սօցիալ-դեմօկ. կուսակցութեան անդամ, պահել է շատ պայթուցիկ նիւթեր և անլէգալ գրքոյկներ։

ԹԱՏՐՈՆ ԵՒ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

—

Հայկական վերջին ներկայացումը կազմված էր կատակերգական պիէսներից։

Խաղացվեցին Թիֆլիսի բարբառով Մոլիէրի «Ժորժ Դանդէն» պիէսը, Գ. Սունդուկեանի «Օսկան Պետրովիչը դժոխքում» վաւեւիլը և Սարգսբեան-Աբեշատեանի «Օսկան Պետրովիչը դրախտում» ֆէերիան։

«Ժորժ-Դանդէն» պիէսի թարգմանութիւնը կատարել է Գ. Սունդուկեան և մենք առիթ ենք ունեցել խօսելու այդ թարգմանութեան մասին «Մշակի» էջերում։ Թիֆլիսի բարբառը հանդէս բերելով կենդանի լեզուի նրբութիւններ՝ դարձնում է խօսակցութիւնները կենսական։ Մենք, սակայն, ցաւելով պէտք է նկատենք, որ դերասանները կատարեալ կերպով չէին սերտել և իւրացրել իրանց դերերը. մի քանի տեղերում կմկմում էին և շշուկը դնում էին բառերի վրա ոչ Թիֆլիսի բարբառին յատուկ եղանակով, այլ գրական լեզուի ոգու համաձայն։

«Ժորժ Դանդէնի» լեզուի վրա մենք նայում էինք իբրև մի փորձի վրա, իսկ ընդհանրապէս գերադասելի է ընդհանուր լեզուով թարգմանելը, թէ այն պատճառով, որ մեր գրական-խօսակցական լեզուն արդէն բաւականաչափ առաջադիմել է և ընդունակ է արտայայտելու ամեն տեսակ զգացմունքներ և թէ այն, որ թարգմանութիւնը պէտք է դառնայ սեփականութիւն ոչ միայն Թիֆլիսի, այլ և հայկական բոլոր բեմերի համար։

«Օսկան Պետրովիչը դժոխքում» պիէսը վաղուց յայտնի է մեր հասարակութեանը։ Իսկ բոլորովին նորութիւն էր «Օսկան Պետրովիչը դրախտում», որ առաջին անգամն էր բեմի վրա ներկայացվում։ Այդ պիէսի մէջ կան ծիծաղաշարժ դրութիւններ և սրախօսութիւններ, որոնք հետաքրքրում էին հանդիսականներին։ Օսկան Պետրովիչի դերում Տէր-Դաւթեան ունեցաւ մեծ աջողութիւն և արժանացաւ հասարակութեան բուռն ծափահարութիւններին։ Նոր պիէսը ունի միայն զաւեշտի հետաքրքրութիւն։

Սիրող

ԲԱԳՈՒԻ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

II

Բագու, 2 փետրվարի

Օրվայ խօսակցութիւնը «Մահմեդի դրախտը» օպերետկայի ներկայացման առթիւ թուրքերի արտայայտած բողոքի շուրջն է պտտում։

Այդ արտասովոր երևոյթի առթիւ թէև խմբագրութեանդ հեռագրված էր, սակայն աւելորդ չեմ համարում հաղորդել գործի էութիւնը մանրամասնօրէն։

Մի քանի օր սրանից առաջ ռուսաց օպերետային խումբը աֆիշաների միջոցով յայտարարել էր, որ կիրակի օր, փետրվարի 3-ին, եղբ. Նիկիտինների ցիրկ-թատրոնում ներկայացնելու է Բագւում առաջին անգամ բեմ դրվող, ուրեմն նորութիւն կազմող՝ «Рай Магомета» օպերետկան, որ շլացուցիչ ընդունելութիւն է գտել մայրաքաղաքում։

Խումբը, գործին աւելի աջողութիւն տալու և մեծ բազմութիւն, մանաւանդ թուրքերից, գրաւելու նպատակով, ահագին բանակութեամբ յայտարարութիւններ է ցրում քաղաքում, տեղեկացնելով, որ յատկապէս այդ օպերետկայի համար պատրաստված են նոր դեկօրացիաներ, ինչպէս օրինակ՝ մզկիթներ, մինարէներ, դրախտը և այլն։

Սակայն խմբի այդ դիտաւորութիւնը բոլորովին հակառակ հետևանք ունեցաւ։ Թուրքերի համար ներկայ սգի՝ Մուհարրէմի օրերում, դա համարվեց իրանց կրօնական զգացմունքները վիրաւորող մի բան, թէև, ինչպէս հաւատացնում են, օպերետկայի վերնագիրը, «Մահմեդի դրախտ» անունը, իսկապէս ոչ մի առնչութիւն չունի իր բովանդակութեան հետ. դա կամ թիւրիմացութիւն է, կամ ֆօկուսնիկութիւն՝ շատ մուտք ստանալու համար։

Այսպէս թէ այնպէս, հէնց միայն մզկիթներ, մինարէներ բեմ հանելը, «Մահմեդի դրախտը» օպերետկան ներկայացնելը ուղղակի մի անպատեհութիւն էր, անտակտութիւն, որ տարօրինակ թիւրիմացութեամբ թուրքերի մէջ պատմվող շշուկները դարձեալ շաղկապել էին հայ անուան հետ։ Բարեբաղդաբար գիտակից մահմեդականները և կրօնաւորներից ոմանք մոլորութեան մէջ ընկնողներին շտապել էին բացատրել բանի էութիւնը, հասկացրել էին, որ ներկայացնողը ռուսաց օպերետային խումբն է և նա, դնելով այդ օպերետկան, բնաւ նպատակ չունի վիրաւորել թուրքերի կրօնական զգացմունքը։

Թուրքերի մէջ այդ առթիւ արդէն յուզմունքը սկսված էր։ Փետրվարի 2-ին, առաւօտեան վաղ, թուրք մասլահաթները, մանրավաճառներն ու առևտրականները իբրև բողոք փակում են խանութները, հաւաքվում են մզկիթները խորհրդակցելու և սպառնում են գործադուլը շարունակել, եթէ որ իրանց պահանջները չը յարգվեն։

Յուզված մտքերը խաղաղացնելու և անախորժութիւնների առաջն առնելու նպատակով յատուկ պատգամաւորութիւն է ուղարկվում քաղաքապետի մօտ խնդրելու՝ որպէսզի արգելվի այդ օպերետկայի ներկայացումը, իսկ միւս կողմից՝ ցիրկի ադմինիստրացիայի և օպերետային խմբի մօտ, միևնոյն պահանջով։

Նրանց դիմումների արդիւնքը արդէն յայտնի է «Մշակի» ընթերցողներին։

Ցիրկի կառավարիչ Բագիրեանցը թուրքերի կասկածը միանգամայն փարատելու համար ասւում է, որ օպերետկան չէ խաղացվելու ուրիշ անուան տակ եւս. բացի դրանից՝ խոստանում է փետրվարի 2-ից սկսած մինչև փետրվարի 6-ը ցիրկում ոչ մի ներկայացում չը տալ։

Այսօր ժամը 12-ին այդ խոստումների յայտարարութիւններն էին տարածում քաղաքում։ Դրա շնորհիւ մտքերը խաղաղվեց և բողոքող գործադուլաւորները մի ժամից յետոյ նորից վերսկսեցին իրանց առևտուրը։

3 փետրվարի

Երէկ առաւօտվանից եղանակը վատացաւ. բարձրացաւ ցուրտ քամի և սկսեց

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՕՐՈՒԱՆ ԿԵԱՆՔԷՆ

I

Լոնտոն, 4 փետրվարի

Անցեալ օր, տեսնելով շարք մը անգլիական օրաթերթերու մէջ թէ՝ տեղւոյս «Կանանց հայերու նպաստամատոյցի» (Women's Armenian Relief Fund) գործադիրը իր տարեկան տեղեկագիրն է լոյս ընծայած, անմիջապէս նամակ մը ուղղեցի պատուակալ գանձապահին, տիկ. Մադլին Քօլի, որպէս զի բարեհաճի ատոնցմէ օրինակ մըն ալ ինծի ուղարկել, որ, իբրև աշխատակից հայ օրաթերթի մը, մի քանի մանրամասնութիւններ հաղորդեմ ընթերցողաց իրենց կատարած ազնիւ գործունէութեան առթիւ։

Ստացայ հետևեալ նամակը, միասին կարգ մը շրջաբերական նամակներով և տեղեկագրով, որ թող ներուի ինծի յառաջ բերել անփոփոխ։

«Յարգելի պարոն։ Ընդունած եմ ձեր դեկտեմբեր 30 թուակիր քաղաքավարի նամակն և կը փութամ պատասխանել։ Կը ներփակեմ ձեզ դեռ նոր լոյս տեսած մեր գործունէութեան տեղեկագիրը, ինչպէս նաև այն դիմումը՝ որ ղրկուեցաւ Մեծն Բրիտանիա, Եւրոպա և Ամերիկա բնակող հայոց։ Իրական յուսախաբութիւն մըն է որ «Ազատ Հայերու Օգնող Կուսակցութիւնը» այնքան չնչին ընդունելութիւն գտաւ, որովհետև ես համոզուած եմ թէ երկու ազգերու միջև համագործակցութիւն մեծագոյն օժանդակութիւնն է հայ դատին։ Եթէ միայն հայոց իրենց մէջ եղած բազմաթիւ հերձուածումներն ու բաժանումները բուժուէին, Եւրոպա թերևս օգնէր իրենց դատին. սակայն անհուն վնասներ յառաջ կուգան իրենց կռիւներէն։ Ճշմարտապէս ազնուութիւն մը պիտի լինի ձեր կողմէն, եթէ թոյլ տաք ինծի տեսնել այն մանրամասնութիւնը, որ մօտաղիր էք հրատարակել «Կանանց հայերու նպաստամատոյցի» մասին։ Ուրախ եմ ըսել որ այս յունվարին կարողացայ 250 ոսկի ղրկել իբրև նպաստ թշուառներու»... և այլն, և այլն։

Այս նամակը կը թողում որ ինքնին խօսի և, մտած ըլլալով խնդրին մէջ, կուզեմ քիչ մը մանրամասնաբար ուսումնասիրել աչքիս առջև գտնուած տեղեկագիրն ու շրջաբերականները, որպէս զի որոշ գաղափար մը տամ այս խումբ մը անձնուէր կանանց գործունէութեան վրայօք, որոնք, առաւել քան 12 տարիներ, անխոնջ կաշխատին և այդ ժամանակաընթացքին իրենց ճիգերով Հայաստան ղրկած են 22,000 ոսկիէ աւելի դրամ։ Ձեռքի տակ ունեցած տեղեկագիրս, թէև իրենք հաստատուած 1895-ին, VII է, ու առոր ճակատը կը տեսնեմ Անգլիոյ ամենէ պատկառելի անուններէն ոմանք իբրև քօմիթէին անդամներ, ինչպէս համայն Անգլիոյ եկեղեցական եկեղեցիին հովուապետ Քէնթըրբըրիի արքեպիսկոպոսը, զանազան երևելի եպիսկոպոսներ՝ որոնցմէ ոմանք աշխարհականի մը եռանդով կը գործեն ի նպաստ հայ և մակեդոնական դատերուն։ Պետեր այլ և այլ կրօնական աղանդներու և յարանուանութեանց։ Աշխարհականներ՝ ինչպէս Ջէյմս Բրայս, Ուիլեամ Ուոտսըն, Լինչ, Լօյդ Ջէրիսըն, պրոֆ. Ռէնդլ, շարք մը անուանի լէյդիներ և կոմսուհիներ։

Ըլլալով կանանց ընկերութիւն մը, տարակոյս չը կայ որ իրենց գործադիր յանձնախումբը կազմուած է կարգ մը երևելի և եռանդուն տիկնանցմէ, որոնք իրենց գերագոյն ճիգերը կը թափեն տառապեալ ժողովրդի մը սովամահ զաւակները փրկել ու պաշտպանել բուն իրենց երկրին մէջ։

Տեղեկագրին բացման առաջին տողերն իսկ արդէն եղերական ու հայ ականջներու ընտանի շեշտ մը ունին։

«Ցաւալի է, յիրաւի,—կը գրեն,—պարտաւորուած զգալ «Կանանց հայերու նպաստամատոյցի» գործունէութեան նոր տեղեկագիր մը սկսիլ՝ յայտնելով թէ կացութիւնը Հայաստանի մէջ, մանաւանդ Վանայ գաւառը, կը շարունակուի ամենայոռի եղանակով և թէ հեռապատկերը չարագուշակօրէն թախծալի է...»։ Ապա կը թուէ թէ 1905-ի ընթացքին ինչ կատարած է իրենց մասնաւոր հիւանդանոցը Վան, ուր 50 անկողին կայ հիւանդներու համար և ուր ընդունելի հայ, թիւրք և քիւրդ համահաւասար։

Dd. Ussher, ի բացակայութեան դր. Րէյնօլդսի, յիշեալ շրջանին մասնաւոր նպաստ խնդրած է հիւանդանոցին համար, կցելով հետևեալ տեղեկութիւնը. «Այս տարի, 1905, 5011 դեղագրեր պատրաստեցինք, 110 գլխաւոր օպէրասիոններ կատարեցինք, 1012 տնային այցեր տուինք, 527 հիւանդներ ընդունեցինք հիւանդանոցը առաւել քան 7500 օր և բժշկեցինք 450 արտաքին հիւանդներ, բայց և այնպէս առանց ծախսը լոկ հասած է 345 թիւրքական ոսկիի, մինչդեռ չորս տարի առաջ այս գործին մէկչորրորդը կրկին անգամ դրամ կարտադրէր և մեր բժշկական բաժինը փոխանակ 1700 դոլարէ աւելի դրամ դուրս հանելու նպաստամատոյցի գումարէն, ինչպէս այս տարի, ինքզինքը պահելէ աւելին ևս կընէր։ Ինչո՞ւ այս տարբերութիւնը, թերևս հարցուի։ Զանազան սրտակոտոր և միանգամայն երկար կըլլար պատճառները մանրամասնութեանց մտնել, երբ ամբողջը կարելի է ամփոփել սա բառերուն մէջ. անսիրտ կեղեքում և հարկահաւաքում առանց պաշտպանութեան»։

Յետոյ, շնորհիւ այս պայմաններուն, յառաջ կուգան բազմաթիւ հիւանդութիւններ, և մանաւանդ թիֆօ։ Ասոր կը յաջորդէ հանձքի նուազութիւնը, ինչ որ մինչև օրս ալ կը տիրէ և դեռ վերջին նամակի մը մէջ, որ առանձին շրջաբերականով կանանց նպաստամատոյցը կը ղրկէր անդամներուն, դր. Րէյնօլդս, իրենց ներկայացուցիչը հոն, կը գրէ Բիթլիսէն, ուր գացեր էր ցորեն գտնելու։—«Հիմա իսկ հարիւրներ անօթի են, և երկար ու դաժան ձմեռը ինչ պիտի բերէ՝ անհնելի է խորհիլ։ Ես ինքս ներկայ սովին առաջքն առնելու միջոց մը չեմ տեսներ։ Հոս, Բիթլիս, կառավարութիւնը կը թոյլատրէ որ հայերը դաղթեն, և շատեր կը դաղթեն։ Յիրաւի, կէսը արդէն թողած է քաղաքը։ Բայց Վան, անցագիր առնել, նոյն Եւրոպա անցնելու, անկարելի է. իսկ Պարսկաստանի և Ռուսաստանի համար, որ ամենամօտն են, բնաւ չեն տար»։

Տեղեկագիրը, անցնելով քանի մը էջեր, կրկին միևնոյն տխուր շեշտն է որ լսելի կընէ՝ ինչպէս սկզբնաւորութեան։

«Յիրաւի ցաւալի է վերակրկնել, ինչպէս անցեալ տեղեկագրի մէջ 2 տարի առաջ, որ Հայաստանի դրութիւնը մթին է և գրեթէ յուսահատական. որ հալածանքը շարունակաբար կածի, երևան գալով այդ ծայրայեղ և անողոք հաւաքման մէջ շատ յետամնաց հարկերու և յափշտակելով, աղքատացած գիւղացիին ունեցածը։ Կարծես այնպէս կը թուի թէ՝ թիւրք կառավարութիւնը նպատակ դրած է ոչնչացնել Հայաստանի քրիստոնեայ բնակչութիւնը. հետևաբար մենք ալ պէտք է մեր ճիգերը կրկնապատկենք ազգն ու երկիրը փրկելու»։

Իրենց լաւագոյն գործերէն մէկը եղած է նաև 50—100 որբեր պահել միշտ և ասոնց զանազան արհեստներ սովրեցնել, որպէս զի ապագային օգտակար հանդիսանան։ Սակայն հանձքի նուազութիւնը այն աստիճանի է որ պարտաւորուած են նոյն խոշոր տղայք իսկ մօտերնին պահել, որովհետև գործ չկայ։

Տեղեկագրին մէջ կայ անցողակի հատուած մը, որ կարժէ ուշադրութեան առնել։ Գրելով Վանի որբանոցին և խօսելով տարած դժուարութեանց վրայ, կը յաւելու նամակագիրը. «Փորձանքները, որ այս տարի մեր գործերը տակն ու վրայ բրին, շատ ու դաժան էին։ Անոնք որ անտեսական դարհուրելի կացութեան արդիւնքն էին, բաւական գէշ էր արդէն, բայց շատ աւելի դաժանները եկան շնորհիւ յեղափոխականներու մեր գործին միջամտութեան, որոնք կը ձգտին մեզի հրահանգել թէ՝ ո՛վ պէտք է աշխատեցնենք և ինչ կերպով պահենք մեր տղայքը դպրոցին մէջ»։ Այս հատուածը բաւական բան կը խօսի, և եթէ իրաւ է, որ մեր հայ յեղափոխականները, Եւրոպայի մէջ իրարու արիւն ծծելէ վերջ, դեռ երկրին մէջ ալ թոյլ չեն տար որ այլք իրենց սահմանած որբերը հոգան, այն ատեն ըսելիք չի մնար։ Ոմանք թերևս գանգատին թէ այս մարդիկ կրօնական տարբեր հակումներով կը պահեն մանուկները։ Մենք ևս հակառակ ենք հաւատաորսական խնդրոց. բայց երբ մենք մեր սեփական որբերը և որբևայրիները պահելու ո՛չ թէ կարողութիւն, այլև վեհանձնութիւնը չունինք, յանձնած, այդ դժբաղդները, սպառնացող մահէն փրկելու համար, իրաւունք ունին թէ բողոքական և թէ կաթոլիկ գիրկը նետուելու, թէև մենք վստահ ենք, որ այս մարդիկ այդ աստիճանի չեն, մանաւանդ այժմ։ Միևնոյն ժամանակ գործողները պախարակելի չեն՝ որովհետև իրենց համոզուած հաւատքին ծիսակատարութիւններով կը մեծցնեն հայ մանուկները։ Նեղ մտքեր միանգամայն վանենք մեր մէջէն։ Տեսակ մը հայհոյանք է այդ անոնցմէ ոմանց խանդավառութեան հանդէպ։

Սոյն «Կանանց հայերու Նպաստամատոյցը» տեսնելով որ իրենց ոյժերը թոյլ են միայնակ այս ամէնի չարեաց առաջքն առնելու, գործադիր յանձնախումբը կորոշէ դիմում ընել հայերու ուղղակի՝ հայկական յանձնախումբ մը կազմելու և իրենց աջակցելու ուէէ կերպով։

Այս մասին յաջորդ թղթակցութիւնով։

Մինակ Ցոլակ

ճիւն գալ, որը տեւեց ամբողջ գիշերը և դադարեց այսօր, առաւօտեան ժամը 9-ին: Միայն կէսօրից յետոյ եղանակը քիչ պարզվեց և ձիւնը սկսեց հալվել: Սաստիկ ցեխ է:

Աշխատակից

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳԱՒԱՌԻՑ

Դիլիջան, 2 փետրվարի

Յունվարի 25-ին, օրը ցերեկով, Դիլիջանից մէկ վերստ հեռու՝ Երևանի խճուղու վրա, Լևոն Վարդանեանն ու իր եղբայրը բարբարոսաբար սպանեցին Դիլիջանի վաճառական Ալլահվերդի Դուլթեանին, մի խելօք, աշխատասէր և որդիների ու թոռների տէր մի 60 տարեկան մարդու: Հանգուցեալին հասցրել են 3 գնդակ մաուզէրից և մի դաշոյնի հարուած: Սպանութեան տեղում գտնված է շփոթմամբ վայր ձգված մի նամակ, որը և միջոց ծառայեց երևան հանելու մարդասպաններին:

Բարբարոս սպանութիւններ շատ են կատարվել և կատարվում են ամենուրեք, սակայն այդ սպանութիւնը իր վայրագութեամբ խիստ շշմեցրել է դիլիջանցիներին, այս խաղաղ վայրի բնակիչներին, մանաւանդ որ այդ ոճիրը կատարել է մի այնպիսի մարդ, որը դեռ երէկ իրան անուանում էր յեղափոխական, ազգի ցաւերի մասին մտածող:

Այդ վայրագ ոճիրը տեղի է ունեցել միայն այն պատճառով, որ Ալլահվերդի Դուլթեանը զբաղված էր մինոյն առևտուրով, ինչով որ զբաղվում էր սպանողը:

Բայց ով էր Լևոն Վարդանեանը: Մի խեղճ, համեստ և աղքատ արհեստաւոր, որը մի առանձին դեր գրաւեց հասարակութեան մէջ, երբ, մի քանի տարի առաջ, դարձաւ յեղափոխական: Յեղափոխական լինելով հանդերձ, նա աչք ծակող փոփոխութեամբ սկսեց ապրել լաւ, նոյնիսկ ճոխ: Արհեստանոցում քիչ էր բանում և դրա փոխարէն սիրում էր խօսել ազատութիւնից, աշխատաւոր դասակարգից:

Մարդասպաններին այսօր ոստիկանութիւնը տարաւ Ղազախի բանտը:

Հրահատ

Երևան, 3 փետրվարի

Ամսիս 1-ին տեղիս արական գիմնազիայի աշակերտների մի խումբ Վ. Փափազեանի ղեկավարութեամբ կազմել էր ձրի գրական երեկոյթ ի յիշատակ հանգուցեալ Պերճ Պռօշեանի, որտեղ հրաւիրված էին բոլոր դպրոցների տեսչուհիներն ու տեսուչները իրանց ուսուցչուհիների և ուսուցիչների հետ: Չէին մոռացել հրաւիրելու նաև երևան հասարակութիւնից շատ-շատերին: Երեկոյթը կազմված էր երկու մասից. առաջին մասում խօսեց նախ թեմական դպրոցի ուսուցիչ Յ. Թաղէոսեանցը, որը դրուատեց հանգուցեալի գրական գործունէութիւնը: Յետոյ նոյն գիմնազիայի աշակերտներից մի քանիսը հերթով կարդացին «Հացի խնդիրից», Յ. Թումանեանցի «Աղթամար» բանաստեղծութիւնից, Ա. Ծատուրեանցի «Հզօր երգեր» բանաստեղծութիւնից հատուածներ: Վերջը Փափազեանը կարդաց իր «Զրոյցը»: Երկրորդ մասում խօսեց ճեմարանի տեսուչ Մ. Բերբերեանը ռուսերէն լեզուով, բնաբան վերցնելով «հայ գրողների, մասնաւորապէս Պռօշեանցի» մասին: Կարդացին «Հացի խնդիրից», Յ. Թումանեանցի «Տխրութեան սաղմոսներից», Փափազեանի «Կորսված արդարութիւն» պոյեմից կտորներ նոյն գիմնազիայի զանազան դասարանների աշակերտները: Բոլորն էլ արժանանում էին հասարակութիւնից ծափահարութիւնների:

Բեմի վրա կախված էր Պռօշեանի նկարը: Լուսաւորութիւնը շատ շքեղ էր:

Գրական երեկոյթից յետոյ սկսվեցին եւրօպական և հայկական պարեր. նուագում էր զինուորական երաժշտական խումբը և ասիական սազանդարը, որոնց վարձել էր նոյն գիմնազիայի վարչութիւնը:

Գ. Աղզադեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

◆ Փետրվարի 2-ին Պետերբուրգից դուրս է եկել Կովկասի Փոխարքայի զինուորական մասի օգնական գեն.-լէյտ. Շատիլովը:

◆ Յունվ. 24-ին բաղդ է ունեցել Թագաւոր Կայսրին ներկայանալու Պետական Խորհրդի անդամ՝ Պաւել Օսիպովիչ Ղուկասեանը: («П. В.»)

◆ Արդէն ստացվել է հրաման՝ արձակելու պաշտօններից երկաթուղային այն ծառայողներին, որոնց Թիֆլիսի դատաստանական պալատը դատապարտեց 1905 թ. երկաթուղային գործադուլի համար:

◆ Փետրվարի 2-ին, իշխ. Դ. Ջելօկաեվի նախագահութեամբ, կայացաւ վրաց երաժշտական ընկերութեան տարեկան ժողովը: Ջեկուցվեցին վարչութեան հաշիւները և գործունէութիւնը: Առ 1907 թ. յունվ. 1-ը մնում էր 191 ր. 39 կ., 1907 թւի ընթացքում մուտք եղաւ 1816 ր. 64 կ. իսկ ծախսվեց՝ 1862 ր. 85 կ., առ 1-ն յունվարի 1908 թ. մնում է 145 ր. 18 կ.: Հաշիւները հաստատվեցին: Ապա զեկուցվեց վարչութեան մշակած նախագիծը՝ երաժշտական դպրոց բանալու մասին: Ժողովը նախագիծը ընդունեց: Վարչութեան նախագահ ընտրվեց Սուլխանով, անդամներ՝ Պալիեվ, Բէչնուլով, Գ. Նատրաձէ, Պ. Պալիեվ, Զ. Ջխիկվաձէ և Դ. Էպիզով. թեկնածուներ՝ Զուրաբով, Ք. Ջիջավաձէ, Գ. Ցուլաեվ, Մօնաստիրով և Ա. Կարաեվ: Վերստուգիչ յանձնաժողովի անդամներ ընտրվեցին Ն. Աւալով, Ի. Մաչավարիանի և Կ. Մակաեվ:

◆ Վրաց դրամատիկական ընկերութեան վարչութիւնը վճռել է գալիք սեզոնին ռեժիսօր հրաւիրել Ալ. Իվ. Կանչէլուն:

◆ Մեզ խնդրում են տպել հետևեալը. «Թիֆլիսի հայուհեաց բարեգործական ընկերութեան վարչութիւնը ստացաւ հանգուցեալ Կէկէլ Յովհաննիսեանի թոռներից քսանհինգ (25) ռուբլի, որ նուիրել են ընկերութեանս արհեստանոցի չքաւոր աշակերտուհիների օգտին՝ պսակի փոխարէն: Վարչութիւնս յայտնում է հանգուցեալի թոռներին իր խորին շնորհակալութիւնը»: Ահա մի գեղեցիկ սկզբնաւորութիւն, որ արժանի է օրինակի: Ժամանակ է, որ ինքնաճանաչողութիւնը աւանդութեան. գարը նետէ այն մի շարք միանգամայն անպէտք և անիմաստ սովորութիւնները, որ տասնեակ տարիներ շարունակ բուն են դրել մեզանում: Համոզված ենք, որ հանգուցեալ Յովհաննիսեանի թոռների օրինակը կը վառէ գեղեցիկ գործի նախաձեռնողներ անձանց:

◆ Թիֆլիսի քաղաքային ինժեները կը յանձնվի դատի քննելու փետրվարի 18-ին:

◆ Այս շաբաթ քաղաքային վարչութիւնը և ֆինանսական մասնաժողովը կը զբաղվեն 2 միլիոն ռուբլի քաղաքային փոխառութիւն կնքելու հարցի քննութեամբ:

◆ Փետրվարի 4-ին Թիֆլիս եկաւ Կարսի շրջանի զինուորական նահանգապետ գեն.-լէյտ. Բարխէը:

◆ Շաբաթ, փետրվարի 2-ին, երեկոյեան ժամը 11-ին, զինուորական պահակախումբը շրջապատեց Թիֆլիսի կայարանը և, խուզարկելուց յետոյ, ձերբակալեց 12 հոգու: Այս 12 հոգուց շուտով 10-ին արձակեցին, իսկ երկուսին՝ Վազաչկօրիային և Մ. Օրմօցաձէին տարան Մետեխի բանտը:

◆ Դոնի, Ազօվի և Սև ծովերի վրա գործող շոգենաւային ընկերութիւնը վերջնականապէս դադարեցնում է իր գործունէութիւնը: Ընկերութեան գլխաւոր պարտատէրն է Ազօվ-Դոնի բանկը: Շոգենաւային ստացուածքը ծախվում է 1,100,000 ռուբլով:

◆ Մեզ խնդրում են հաղորդել հետևեալը: Մեռաւ երիտասարդ դերձակ Մ. Աղեկխանեանը, որ միակ աշխատաւորն էր բազմամարդ գերդաստանի համար: Նրա մահով ընտանիքը ներկայումս մնացել է առանց աշխատաւոր ձեռքի և, լինելով ծայրայեղ կարիքի մէջ, կարօտ է բարերար մարդկանց օգնութեան: Հանգուցեալի եղբայրն էլ հիւանդ պառկած է և մնունդի բացակայութեան պատճառով օրէ-օր վատանում է: Համոզված ենք, որ բարեսիրտ մարդիկ արձագանք կը տան թշուառ ընտանիքի աղաչանքին և իրանց լումաներով գոնէ մի փոքր կառօքեն օգնութիւն խնդրողներին: Նուէրները կարելի է ուղղել մեր խմբագրութեան հասցէով ըստ պատկանելոյն հասցնելու համար:

◆ Փետրվարի 4-ին, առաւօտեան ժամը 11-ին, Բարեատինսկի փողոցում յանդուգն յարձակում կատարվեց Գօլօվինսկի պրօսպէկտում նպարեղէնի խանութ ունեցող Կիպիանու վրա: Սա, ունենալով մօտ 600 ռուբլուց աւելի, Բարեատինսկի փողոցով իջնում էր ներքև: Հազիւ նա շրջեց Լօրիս-Մելիքօվսկի փողոցի կողմը, երբ անակնկալ դէպի նա մօտ վազեցին երեք անյայտ մարդիկ ատրճանակները ձեռքներին: Կողոպտիչները, անցուդարձ անողների աչքերի առաջ, անվախ հրամայեցին Կիպիանուն լռել և տեղից չը շարժվել, նրանցից երկուսը ատրճանակները ուղղեցին նրա գլխի կողմը, իսկ երրորդը Կիպիանու գրպանից հանեց փողերը. իրանց գործը վերջացնելուց յետոյ, երեքն էլ թողին իրանց զոհին և դիմեցին Սապեօրնի փողոցը, միաժամանակ յետ նայելով՝ թէ արդեօք կողոպտվածը չէ՞ վազում իրանց ետևից: Վերջինս, ուշքի գալով, վազեց Գօլօվինսկի պրօսպէկտը և օգնութիւն աղաղակեց: Թէև ոստիկանները շտապեցին ձերբակալելու չարագործներին, բայց սրանք արդէն աչքից կորել էին:

◆ Պետերբուրգի տեխնօլօգիական ինստիտուտի դասատու ինժեներ-տեխնօլօգ Միքայէլ Եւանգուլեանը (Թիֆլիսեցի), լարձրագոյն հրամանով նշանակված է նոյն ինստիտուտի մեքենագիտական տեխնօլօգիայի ադիւնկտ-պրօֆեսօր:

◆ Փետրվարի 4-ին քաղաքային իրաւասուներից, տեխնիկներից բաղկացած մի մասնաժողով դիտեց քաղաքային գիշերային ապաստարանները և գտաւ մի քանի պակասութիւններ ինչպէս առողջապահական, այնպէս և տեխնիքական տեսակէտից: Մասնաժողովը յանձնեց քաղաքային տեխնիկներին մի նախահաշիւ կազմել՝ ապաստարանները կարգի բերելու համար:

◆ Թիֆլիսի պօստ-հեռագրական գրասենեակի նոր կառավարիչ Բեալչինսկին ժամանեց Թիֆլիս և ստանձնեց իր պաշտօնը:

◆ «Մեր Ձայնը» թերթում կարդում ենք. «Պետական Դումայի անդամ Մ. Ս. Աճէմեանը յունվարի 30-ին մեկնեց Պետերբուրգ»:

◆ Փետրվարի 4-ից Թիֆլիսի նահանգական բանտի քաղաքա[...] և քրէական բանտարկեալները յայտարարեցին հացադուլ և բոլոր յարաբերութիւնները բանտային իշխանութեան հետ խզեցին: Պատճառը նախ բնակարանի սոսկալի խոնաւութիւնն է և երկրորդ վատ սնունդը, ինչպէս և անգլին թւով բանտարկեալներ լցնելը, որոնց համար բնակարանը շատ անձուկ է: Յիշեալ հանգամանքների վրա բանտարկեալները դեռ շատ առաջ հրաւիրել են իշխանութեան ուշադրութիւնը, բայց նրանց խնդիրը մնացել է «ձայն բարբառոյ յանապատի»:

◆ Փետրվարի 4-ին, երեկոյեան ժամը 7-ին, Վօկզալնի փողոցում տաս զինված չարագործներ ներս խուժեցին Սէսիէվի գինեվաճառանոցի գրասենեակը և մահվան սպառնալիքով Սէսիէվից խլեցին 500 ռուբլի ու աննպատիժ անյայտացան:

◆ Ալէքսանդրօպոլից հաղորդում են, որ փետրվարի 2-ին, առաւօտեան ժամը 11-ին, բազմամարդ փողոցում, ատրճանակով սպանել են նահանգական ժանդարմական վարչութեան ռոտմիստր Ապալէյին: Մարդասպանը կարողացել է անյայտանալ:

ՌՈՍՏԻԿԱՆԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

◆ Փետրվարի 3-ին, երեկոյեան ժամը 10-ին, Գօլօվինսկի պրօսպէկտում, ձերբակալում են ազնուական Միխայիլ Եգ. Ջավարօվին այն րոպէին, երբ կամենալիս է եղել մանրացնել մի կեղծ երեք ռուբլիանոց թղթադրամ 565644 համարով:

◆ Փետրվարի 3-ին Իվան Բօսեանցի փուռն են մտնում մի քանի չարագործներ և պահանջում են փող տալ: Բայց երբ Բօսեանը մերժում է, չարագործները ոյժով կորզում են դանձարկղից 1 ր. և, իրան էլ մի թեթև վէրք հասցնելով, թողնում փախչում են:

◆ Փետրվարի 4-ին, երեկոյեան ժամը 7-ին, անյայտ չարագործներ մտնում են իշխան Վաչնաձէի մօտ, որ ապրում է Մարտովի և Բէհուլօվսկի փողոցների անկիւնում, և գողանում են 1500 ռուբլու զանազան տնային իրեղէններ:

Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

Անցեալ անգամ մենք խոստացանք առաջ բերել «Жизнь» թերթի յօդուածը «Մշակի», և կուսակցութիւնների մասին:

Ահա այդ յօդուածը.

20—30 տարի սրանից առաջ Կովկասի հայ բնակչութիւնը միայն երկու գաղափարական հոսանքների հետ էր ծանօթ. պահպանողական-կղերական («Մեղու» և «Նոր-Դար») և ազգային-լիբերալ, որի տաղանդաւոր ներկայացուցիչը հանդիսանում էր հանգուցեալ Արծրունին, «Մշակի» խմբագիրը: Առաջին հոսանքը, համապատասխան հող չը գտնելով բնակչութեան մէջ, մեռաւ իր բնական մահով. «Մեղուն» և «Նոր-Դարը» դադարեցրին իրանց գոյութիւնը բաժանորդներ ու միջոցներ չունենալու պատճառով: Ճիշտ է, հիմա էլ երկու կղերական օրգաններ են հրատարակվում («Հովիւը» և «Արարատը»), բայց նրանք զուրկ են որևէ ազդեցութիւնից ու նշանակութիւնից:

Սակայն ազգային-լիբերալների յաղթանակը երկար չը տևեց: Մի կողմից նրանցից անջատվեցին դաշնակցականները, որոնք, իրանց գոյութիւնը պահպանելու զգացմունքից դրդված, ստիպված էին ինքնուրոյն քաղաքական գործունէութիւն սկսել Կովկասում, իսկ միւս կողմից առաջ եկաւ մի՝ թէև ոչ բազմամարդ, բայց գաղափարապէս ուժեղ սօց.-դեմօկրատական խումբ:

Այս երկու նոր հոսանքների առաջ գալովը լիբերալիզմը յետ մղվեց երկրորդ պլանի վրա:

Բայց նա դեռ էլի ջանքեր է անում պահպանել և նոյնիսկ ընդարձակել իր ազդեցութեան շրջանը:

Ներկայումս նրան այդ աջողվեց, շնորհիւ, գլխաւորաբար, այն աննպաստ պայմանների, որոնց մէջ դրված են աւելի արմատական խմբակցութիւնները: Այդ իսկ պատճառով աւելորդ չէ այդ ուղղութեան բնորոշ յատկութիւնների քննութիւնը: Դրա համար մենք պէտք է պարզենք «Մշակի» դերը եկեղեցական և ազգային խնդիրների վերաբերեալ, ինչպէս և բուրժուազիայի ու բիւրօկրատիայի վերաբերեալ:

Եկեղեցական հարցերի վերաբերեալ այդ թերթը յետադիմական կղերականութեան թշնամի է հանդիսանում: Տգէտ հոգևորականութեան և եկեղեցու այլ պակասութիւնների դէմ կռիւ. մղելը այդ թերթի գլխաւոր խնդիրներից մէկն է: «Նոր-Դարի» դէմ մղված երկարատև ու կատաղի կռիւը հիմնված է, գլխաւորաբար, այդ թերթերի դէպի եկեղեցին ունեցած տարբեր վերաբերմունքի վրա: «Նոր-Դարը» պաշտպանում էր տգէտ հոգևորականութիւնը և այն միտքը, որ Էջմիածինը հայերի առաջնորդը լինի: Իսկ «Մշակը» կռւում էր և կռւում է, որ կրթված և դեմօկրատական եկեղեցի ստեղծվի: Այդ պատճառով էլ չէ կարելի այդ թերթը կղերական անուանել, այս խօսքի սովորական իմաստով:

«Մշակը» նոյնպէս շատ հեռու է ագրէսիվ ու կռւարար նացիօնալիզմ քարոզելուց: Նրա վերաբերմունքը դէպի հարևան ազգերը լի է խաղաղասիրութեամբ ու տակտով: Նա երբեք խռովարար ու թշնամութեան սերմեր չէ սերմանել: Հայ-թուրքական թշնամութեան տխուր տարին նրա վերաբերմունքը աչքի էր ընկնում իր հանդարտ ու զսպված դիրքով: «Մշակը» առհասարակ ազգայնական ֆանատիզմներ չունի բոլորովին:

Նոյնպիսի չափաւոր դիրք է բռնում «Մշակը» և տնտեսական ու քաղաքական հարցերի մէջ: Նա երբեք բացարձակ կերպով չէ դուրս եկել բուրժուազիային ու բիւրօկրատիային պաշտպանելու, նա երբեք չէ ստորացել մինչև ուժեղներին ծառայութիւն մատուցանելու դերը: Կուլտուրական, ժողովրդային բարեկեցութիւնը և հասարակական լիբերալ կարգերը նրա իդէալն են կազմում, որ կտակված են հանգուցեալ Արծրունուց:

Այսպէս, ուրեմն, հայկական լիբերալիզմին օտար են կղերականութիւնը, ազգայնականութիւնը և բիւրօկրատիզմը:

Դրանից յետոյ նոր թերթը անցնում է քննադատելու «Մշակի» որպէս թէ բացասական կողմերը և վերագրում է նրան այնպիսի յատկութիւններ, որոնք ճիշտ չեն. այսպէս, օրինակ, նա ասում է, թէ երբ «Մշակը» հակառակ եղաւ այն առաջարկին, որ արվեց հանգանակութիւն բանալու ի նպաստ Թիւրքաց Հայաստանի բոլոր կարօտ ժողովուրդներին, առանց ազգի խտրութեան: Դա աւելի քան սխալ է: «Մշակի» երէկվայ (№ 28) համարում տպված Հ. Առաքելեանի յօդուածից երևում է, որ դեռ 1881 թ. «Մշակը» քարոզում էր նոյնիսկ մի մեծ բարեգործական ընկերութիւն հիմնել օգնելու անխտիր Հայաստանի թէ հայ, թէ քիւրդ և թէ թիւրք ազգաբնակութեան:

Հայ մամուլի մէջ ոչ մի օրգան այնքան անկեղծաբար և լրջօրէն չէ աշխատել, չէ քարոզել ազգերի համերաշխութիւնը, որքան «Մշակը»: «Մշակի» գործողներից մէկը՝ Հ. Առաքելեան, նոյնիսկ եւրօպական կօնգրէսներում, խաղաղութեան կօնգրէսներում խօսել է այդ համերաշխութեան մասին:

Եւ, վերջապէս, ոչ ոք այնքան պաշտպան չէ եղել դեմօկրատական կարգերի, որքան «Մշակը»: Ճիշտ է, «Մշակը» սօցիալ-դեմօկրատական կամ սօցիալ-յեղափոխական թերթ չէ. նա համաժողովրդական-դեմօկրատական թերթ է: Ճիշտ է և այն, որ նա ամենևին չէ ձգտում ներկայումս ոչնչացնել եկեղեցին, այլ միայն բարեփոխել, բարեկարգել:

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Իգդիր, 1 փետրվարի

«Մշակի» 20-րդ համարում լոյս տեսած պ. Յով. Խօջաէյնաթեանի նամակին որպէս պատասխան հարկ եմ համարում յայտնել հետևեալը.

1906 թւի 27 հոկտեմբերի ի պատիւ պ. Ա. Ահարոնեանի տրված ճաշում միտք յղացաւ մեր յարգելի հայրենակցի անունով մի գրադարան-ընթերցարան հիմնել, որի համար ստորագրութիւն բացվեց և 115 ր. նուէրներ գրվեցին, որից այդ օր 62 ր. կանխիկ վճարեցին, իսկ ապառիկ մնացողներից երբ ես դիմել եմ մի քանիսին, նրանք իրանց ուրախութիւնն են յայտնել վճարելու, երբ կը ստացվի պաշտօնական հաստատութիւն այդպիսի գրադարան-ընթերցարանի: Այդ նպատակի համար խնդիրներ են տրված, բայց մինչև օրս, մեզնից անկախ պատճառով, ոչ մի դրական կամ բացասական պատասխան չէ ստացված: Ահա այդպիսի սպասողական դրութեան մէջ է եղել այդ գործը մինչև օրս: Բայց Խօջաէյնաթեանը գրում է՝ «պատուիրվեց նրան (իբր թէ ինձ) յիշեալ գումարը պահել Սուրմալուի մանր վարկի ընկ. դրամարկղում»: Այդպիսի ոչ մի առաջարկութիւն չէ եղել, որի համար կը վկայեն բոլոր նուիրատուները, և այդ գումարը ես իմ օգտին չեմ շահեցնում: Իսկ ինչու ապառիկները չեն հաւաքված և գումարը չէ շտացված, դա միմիայն սպասողական դրութիւնն է, մինչև հաստատութիւն ստանալը:

Տիգրան Ղազարեանց

Պետերբուրգ, 16 յունվարի

Մութաֆեանի դաշտի վրա պսակ դնելու փոխարէն յարգարժան բժ. պ. Ա. Բուդուղեանը երեսուն ռուբլի յատկացրեց ինձ ի վճար դասախօսութիւնների, որի համար յայտնում եմ իմ խորին շնորհակալութիւնը:

Ուս. Ա. Այվազեան

Թիֆլիս, 2 փետրվարի

«Մշակի» 23-րդ համարում հայոց թատրօնի յօբելեանական ներկայացման մասին տրված համառօտութեան մէջ, յայտագրի չորրորդ բաժնում խաղացված «Մահը» «պօէման» վերագրված էր պ. Ա. Ահարոնեանին:

Դժբաղդաբար, ներկայացման հետևեալ առաւօտն իսկ Բաքու մեկնելով, չը կարողացայ ժամանակին ուղարկել հետևեալ բացատրութիւնս և ակամայ առիթ տուի պ. Ահարոնեանի դէմ արտայայտված անհաճոյ քննադատութեան, որի մասին խորին ցաւս եմ յայտնում յարգելի գրագէտին:

«Մահը» վերցված է պ. Ահարոնեանի «Ազատութեան ճանապարհին» պատմուածքների վերջում գտնվող համանուն պատկերից և բեմի վերածված՝ եղբօրս՝ Գ. Իփէկեանի կողմից:

«Պօէմա» տիտղոսը պարզապէս թիւրիմացութեան արդիւնք է. դա պէտք է կոչվէր «պատկեր իրական կեանքից», որովհետև այդ գրուածքը ուրիշ որևէ յատկութիւն չունի՝ բացի իրական կեանքի մի պարզ պատկեր լինելուց: Եւ այդ թիւրիմացութեան մէջ մեղաւորը ես եմ եղած, մի որոշ հանգամանքից ստիպված:

Ինչ վերաբերում է խաղի «տաղտկալիութեան», որ առաջ է եկած բեմական տեխնիկայի պակասութիւնից—այսինքն երկար պաուզաներից մասնաւորապէս և մի քանի այլ ռէժիսեօրական թերութիւններից—դրանում էլ մեղաւորը ոչ պ. Ահարոնեանի գրուածքն է, ոչ Գ. Իփէկեանը, որը շատ ամփոփ և գրուածքին հաւատարիմ վերածումն էր արել, և ոչ էլ դրամատիկ. ընկ. վարչութիւնը, որը գրուածքի ընթերցանութիւնից միայն գաղափար կազմելով այդ պատմուածքի մասին՝ չէր կարող վարանել դրան բեմ հանելու իբրև մի փոքրիկ պատկեր իրական կեանքից. այլ մեղաւորը միայն ես էի, որ, տպաւորված յարգելի բանաստեղծի հրանալի նկարագրութիւններով, փորձել էի հենց նոյն նկարագրութիւնները դնել բեմի վրա՝ պաուզաների և դիմախաղի լուռ արտայայտութիւնների միջոցով:

Եւ ահա այդ դժբաղդ փորձութիւնից առաջ էր եկել այն «տաղտկալիութիւնը», որի մասին ակնարկում էր «Մշակի» պ. համառօտողը:

Խղճի այս պարտքը հատուցանելուց յետոյ պ. Ա. Ահարոնեանի, Գ. Իփէկեանի և դրամատիկ. ընկ. վարչութեան հանդէպ, չեմ վարանում յայտնել, որ այդ տեխնիկական-ռէժիսեօրական անյաջողութեամբ ոչինչ չէ կարող կորցնել ոչ պ. Ահարոնեանի արդէն վաղուց ընդհանուրի կողմից ընդունված ու յարգված գրական արժանաւորութիւնը և ոչ էլ այդ գրուածքի արժէքը՝ նոյնիսկ բեմին յարմարեցված իբրև «իրական կեանքի մի պատկեր»:

Իսկ ինչ վերաբերում է ինձ, կաշխատեմ առաջիկային, լաւագոյն մի առիթով, մոռացնել տալ այս ձախողուածքը, որով ակամայ պատճառ դարձայ ցաւալի տարաձայնութիւնների:

Ա. Արմէնեան

Ծանօթ. խմբագրութեան.—Տպագրելով պ. Արմէնեանի այս նամակը, որով պարոնը չքմեղ է հանում և դրամատիկ. ընկերութեան վարչութիւնը, և պ. Ալ. Ահարոնեանին, որը ենթադրում է եղել թէ մեղաւորը Իփէկեանն է, մենք կասենք՝ իսկ ինչ մեղ ունի հասարակութիւնը, ինչ մեղ ունի լրագրի համառօտողը. չէ՞ որ բոլոր այդ թիւրիմացութիւնները յայտարարվում են այժմ, ներկայացումից յետոյ:

Թիֆլիս, 22 յունվարի

«Մշակի» № 14-ի դատաստանական բաժնում տպված էր մի լուր, ուր ի միջի այլոց ասված էր թէ՝ Թանդոյեան եկեղեցու երէցփոխ Խ. Տէր-Մարգարեանի և իմ միջև ծագած վէճը, որ քննվելու էր նահանգական դատարանի երկրորդ բաժնում, վերջացաւ հաշտութեամբ, որովհետև «Տէր-Ներսէս Ղամազեանց հրաժարվեց իր գրածներից («Հովիւ» № 31), ընդունելով որ իր բոլոր գրածները չեն համապատասխանում ճշմարտութեան»:

Ճիշտ էր գործը վերջացաւ հաշտութեամբ, բայց ո՛չ իմ թախանձանքով, այլ Խ. Տէր-Մարգարեանի փաստաբանի խնդրանաց համաձայն, որ չէր կամենում մեր եկեղեցական խայտառակ գործերը հրապարակ հանվէին օտարների առաջ, մանաւանդ որ երէցփոխի կողմից հրաւիրված վկաները գրածներս պէտք է հաստատէին:

Իսկ որ ես երէցփոխ Տէր-Մարգարեանի մասին չեմ փոխել կարծիքս և ոչ էլ հրաժարվել հրապարակով զեղծումների մէջ մեղադրել, ապացոյց կարող է ծառայել Թանդոյեան եկեղեցու ընդհանուր ծխական ժողովին իմ ներկայացրած 15 կէտից բաղկացած մեղադրական զեկուցումը, որ ընդհանուր ժողովը յանձնեց մի յատուկ, չորս անձերից կազմված յանձնաժողովի, քննելու երէցփոխի վրա ծանրացած յիշեալ զեղծումները: Ես այդ յանձնաժողովի առաջ կապացուցեմ իմ բոլոր գրածների կատարեալ ճշմարտութիւնները:

Եւ գլխաւորապէս յարգած լինելու համար ծխական ժողովի որոշումը, ես զիջեցի մի օտար ատեանի առաջ չը մերկացնել մեր եկեղեցական գործերի խայտառակ դրութիւնը, քանի որ երէցփոխի գործերի քննութեան համար կազմված է յատուկ յանձնաժողով: Այդ յանձնաժողովի որոշումները իր ժամանակին կը յայտարարվեն և կը պարզեն գործի էութիւնը:

Ներսէս ա. ք. Ղամազեանց

ԲԱՑ ՆԱՄԱԿ «ՎՏԱԿ» ԼՐԱԳՐԻՆ

(Նամակ խմբագրութեան)

Ի սէր գրական էտիկայի, յանուն իրերի և երևոյթների օբեկտիվ գնահատութեան, ընթերցողների լուրջ ուշադրութիւնն ենք հրաւիրում պօլեմիկական այն գարշելի մեթոդի վրա, որին սիստեմատիկօրէն ու անհանգիստ հետևում է «Վտակ» լրագիրը:

Մի ամբողջ շաբաթ շարունակ նա մատի փաթթան շինեց, անգթօրէն շահագործեց Երզրումից ուղարկված մի պատահական թղթակցութիւն, որ թիւրիմացութեամբ զետեղվել էր «Մշակում»:

Քաղաքական շիտակ հակառակորդը մի բան ունէր միայն ասելու, որ «Մշակը» անզգոյշ և անտակտ է վարվել, զետեղելով այդ թղթակցութիւնը (բովանդակութիւնը ծանօթ է արդէն ընթերցողներին, չենք կրկնում). մի մեղադրանք, որ ըստ ինքեան կորցնում է իր արժէքը, «Մշակի» տուած բացատրութիւնից յետոյ:

Ի՞նչպէս է վարվում «Վտակը»:

Նա այդ թղթակցութեան համար «Մշակին» անուանեց սուլթանական օրգան, նրա խմբագրութիւնը յայտարարվեց որպէս Աբդիւլ Համիդի գործակալութիւն, ինքը «Մշակը» որակվեց որպէս մի հակասահմանադրական, թիւրքական դժոխային պայմանների պաշտպան օրգան:

Կասկած չունենք, ի հարկէ, որ ամեն մի ինտելիգենտ, թէկուզ թերուս դպրոցական ընթերցող, իր բարոյական զայրոյթը պիտի արտայայտած լինի գրական կռւի այդ զազրելի ձևերի դէմ:

Սակայն սոսկ բարոյական զայրոյթի խնդիրը չէ, որ դրդում է մեզ այս տողերն ուղղել «Վտակ» լրագրի հասցէին:

Մենք ուզում ենք այստեղ սկզբունքային լուրջ հարցաքննութեան առաջ դնել «Վտակին»:

Ո՞վ է «Մշակը»:

«Մշակը» մի բուրժուական օրգան է,— ասում են օրն ի բուն «սօցիալիստ» «Վտակը» և նրա բազմաթիւ «սօցիալիստ» իդէօլօգները:

Եթէ այդպէս է, նշանակում է «Մշակը» իր սկզբունքային էութեամբ, իր քաղաքական դաւանանքով ներկայանում է իդէօլօգիական կօնկրետ արտայայտիչը այն դասակարգի—ձեր պնդումով բուրժուազիայի— որ իր քանակով ու որակով նշանակալից

և ազդեցիկ դէրք է գրաւում հայկական իրականութեան մէջ։

Բայց եթէ բուրժուական «Մշակը» սուլթանական է և հակասահմանադրական,—ինչպէս՝ն պնդում էք դուք, որպէս ձեր պրինցիպիական համոզմունքը,—այն ժամանակ հայ «մշակական» բուրժուազիան էլ պիտի լինի հակասահմանադրական, սուլթանամիտ մի դասակարգ։

Դուք պիտի տրամաբանական հետևողականութիւն ունենաք—առանց սոփեստական պարալոգիզմի դիմելու—ձեր առաջադրած ու պնդած նախադրութիւնից հանելու այդ եզրակացութիւնը։

Սակայն դուք կը համարձակվէ՞ք երբևիցէ պնդել հրապարակով, որ կայ հայկական իրականութեան մէջ մի հասարակական գրուպպա, որ իր քաղաքական համոզմունքներով կողմնակից լինի աբսոլիւտիստական սիստեմի՝ սահմանից աստին թէ անտին։ Դուք թոյլ կը տա՞ք ձեզ մի րոպէ անգամ ենթադրելու, որ կարող է այդ հայ հասարակական գրուպպայի բէալ շահերի և քաղաքական ձգտումների իդէական ներկայացուցիչ օրգանը հակասահմանադրական հետաւոր տենդենցներ անգամ ունենալ կամ արծարծել։ Կա՞յ մեր իրականութեան մէջ ինքնամահացման անխուսափելի պրօցեսին ենթարկված այն միջնադարեան ֆէօդալական տարրը, որ փարէ գոռ միապետութեան պարանոցին՝ սահմանից աստին թէ անտին, իր գոյութեան խարխուլ շէնքը բիւրօկրատական ամպհովանու տակ ապահովելու համար։

Որքան էլ մենք աննպաստ կարծիք ունենանք «Վտակի» ղեկավարների մտաւոր մակարդակի մասին՝ քաղաքական հասունութեան սահմանում, այնուամենայնիւ մենք չենք կարող ենթադրել, որ «Վտակը» իր պրիմէր և սեկունդէր իդէօլօգներով և «Վտակի» գաւառական ստուերը Ալէքսանդրօպօլում, այնքան մանկամիտ կը գտնվեն, որ կը պնդեն հրապարակով այդ ծայրայեղ անհեթեթութիւնը։

Ընդհակառակը մենք, մեզ հետ միասին և շատերը, հիմք ունենք կարծելու, որ «Վըտակի» ղեկավարները այլ համոզմունք ունեն։ Որքա՛ն յաճախ է դաշնակցական իդէօլօգիան ջատագով հանդիսացել—մանաւանդ հայ-թուրքական ընդհարումների օրով—հայկական խոշոր բուրժուազիայի շահերի և առաջադէմ ձգտումների՝ ընդդէմ թուրքական և վրացական ֆէօդալական նացիօնալիզմի։

Սակայն ի՞նչպէս է, որ «Վտակի» ղեկավարները մէկէն ի մէկ հակասահմանդրական են անուանում «Մշակին», հետևապէս և «մշակական» հասարակական խաւերին։ Ի՞նչ տրամաբանական խեղկատակութիւն է այդ, անուանել մի թերթ հակասահմանադրական, երբ այդ թերթը իր ուղղութեամբ փաստապէս, «Վտակի» խորին համոզմունքով իսկ, կադետական է, ասել է՝ սահմանադրական է նոյնիսկ դեմօկրատականի չափ։ Դատողութիւնների ի՞ր աստիճանի բռնազբօսիկութիւն և անճոռնիութիւն է այդ, սկըզբունքային խոշոր ճեղքուածքներ որոնել մի թերթի էջերում ըստ մի որևէ X-ի թըղթակցութեան և ոչ ըստ առաջնորդող յօդուածների առաջնորդող տենդենցների։

«Վտակը» պնդում է մի միտք, մինչդեռ համոզված է հակառակ մտքի մէջ։

Ի՞նչպէս լուծել այդ առեղծուածը, ընթերցող։

Մանր-բուրժուական պրօֆանացիայի եզակի տիրապետութեան գծուծ հաշիւներն են դրանք, ընթերցող, որ ընդունակ են քաղաքական գաղափարային հակառակորդին իջեցնելու մինչև քաղաքական ծայրայեղ փոքրոգութեան ու տմարդութեան աստիճանը։ Հայկական լճացած իրականութեան մէջ կուսակցական հակառակորդներ, աներկիւղ ինքնադատներ—աջից թէ ձախից—չունենալու գերագոյն բաղձանքն է, ընթերցող, որ բռնադատում է «Վտակն» իր գրական բանակռիւը հասցնելու մինչև պօլեմիկական խտրիզայութեան աստիճանը։

Շահագործել, անխտիր շահագործել ամեն բան, բոլոր գնով և բոլոր միջոցներով. ստել, կեղծել, խաբել, յեղաշրջել, խեղաթիւրել ամեն բան և տիրել, մտաւոր թոյն մատակարարել ընթերցողին գուտտեմբերգեան այն գիւտով, որը կոչված է վեհ կոչումով մտաւոր սնունդ մատակարարելու ընթերցողին։

Նմանը չը տեսնված անբարոյականացում, այլասերում է տիրում այսօր մեր մամուլի մէջ։ Տպագրական խօսքից սխական նողկալի յիշոցների շիթեր են ծլծլում. տպագրական խօսքը մտաւոր բռնութեան, կամքի բռնաբարութեան և ֆիզիքական սպառնալիքի ահաւոր ազդանշաններ է բեռում ձեր ուղեղում։

Պարոններ, փոխեցէք ձեր պօլեմիկայի մեթօդը. խղճացէք հայ գիրը կորդացող մարդու համբերութեանը։ Փոխեցէք ձեր կռւի ախական միջոցները և եղէք քաղաքական հակառակորդներ եւրօպական իմաստով։ Այլասերվում, գռեհկանում և ընդարմանում է հայ մամուլը,—առանց այն էլ տասնեակ տարիներով յետ մնացած թշուառ հայ ժողովուրդը, մտաւոր սարկութեան այդ խղճուկ գերին։

Ընթերցող

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԱՆՑՔԵՐԻՑ

VI *)

Դէպքեր Պարսկաստանում

Թաւրիզ, 26 յունվարի

Դեկտեմբերի 18-ին, թիւրք-պարսկական սահմանում, թիւրք կառավարութեան կողմից եկած Ֆէրիկի Ֆազիլ փաշայի Ալի-էֆենդի անունով պաշտօնեան վեց ղաթըրըսուարներով Միանդաբ գալով ներկայանում է արքայադն Ֆարման-Ֆարմային և յանձնում է Ֆազիլ փաշայի գրածը, որ լինում է հետևեալ բովանդակութեամբ.

«Սօվուջ-Բուլաղի դատաւոր հաջի Սամադխան Սարդար-Մուխտադիրն առանց պատճառի քաղաքից հեռանալով, քաղաքի ամբողջ ազգաբնակութիւնն ահ ու սարսափի մէջ դրած լինելով, ազգաբնակութիւնը պատգամաւորութիւն էր ուղարկել ինձ մօտ, խնդրելով որ միջոցներ ձեռք առնեմ և քաղաքի ժողովրդին հանգստացնեմ. ես էլ, մեր երկու խնամ պետութիւնների բարեկամութիւնը աչքի առաջ ունենալով, մի քանի հոգի քանի օրվայ համար Սօվուջ-Բուլաղ ուղարկեցի, որ բնակիչներին հանգստացնեն, անախորժ դէպքեր տեղի չունենան։ Գոհութիւն Աստուծոյ, մինչև ցարդ քաղաքը խաղաղ է եղել. այժմ թէ քաղաքի բնակչութիւնը և թէ շրջակայ գիւղօրայքում հաւաքված աշիրաթները, ձեր արքայադնութեան մեծ բազմութեամբ Սօվուջ-Բուլաղ գալու մտադրութիւնը իմանալով, ահ ու սարսափի մէջ են։ Որպէսզի նոր բարդութիւններ և խռովութիւններ առաջ չը գան, յանուն բարեկամութեան պարտականութիւն եմ համարում ձեզ խնդրել, որ բանակդ Միանդաբում թողնելով քիչ բազմութեամբ քաղաք գաք. եթէ հակառակ դէպքում մեծ զօրքով գալու լինէք, կարող է պատահել, որ աշիրաթներն իրանց երկիւղից ձեր առաջ դուրս գան, որից անցանկալի դէպքեր գուցէ տեղի ունենան։ Վերոգրեալները ձերդ արքայադնութեան հաղորդելով պարտք եմ համարում աւելացնելու, որ եթէ իմ խնդիրը չը յարգվի ձեր կողմից, ապագայում ես զերծ եմ ամեն տեսակ պատասխանատուութիւնից»։ Ֆարման-Ֆարման սիրալիր ընդունելութիւն ցոյց տուեց Ալի էֆէնդուն և խօսակցութեան մէջ իր ցաւը յայտնեց, որ հարևան խնամ պետութեան յարգելի պաշտօնեաները, առանց ի նկատի ունենալու երկու խնամ պետութիւնների անկեղծ բարեկամութիւնը և հակառակ երկու խնամ վեհապետների կամքին, Բայազիտ-աղայի պէս աւազակին, որ իր յանցանքների համար փախել է և պակաս վնաս չէ հասցրել թէ Պարսկաստանին և թէ օսմանեան մեծ պետութեան, պաշտպանում են»։ Ալի-էֆէնդին Ֆարման-Ֆարմայի հետ ճաշելով, ընդամենը 4 ժամ Միանդաբում մնալով, վերադարձաւ իր հետ եկած ղաթրսուվարներով, տանելով Ֆարման-Ֆարմայի գրած պատասխանը, որ հետևեալ բովանդակութեամբ էր. «Գոհ եմ, որ, մեր երկու խնամ պետութիւնների անկեղծ բարեկամութիւնը ի նկատի ունենալով, միջոցներ էք ձեռք առել, որ մեր երկրում բնակվող պարսկահպատակ քիւրդ եղբայրների մէջ հանգստութիւն լինի. իմ այս կողմն անցնելու միակ նպատակն է մեր հպատակների իրար դէմ եղած գժտութիւնները վերացնել ու կատարեալ հաշտութիւն կայացնել, որ իրար հետ հաշտ ապրեն ի փառս մեր շահնշահի։ Ձեզ տեսնելու փափագն ես ունեմ. վստահ եմ, որ իրար կը հանդիպենք բարեկամաբար»։

Դեկտ. 19-ին Սօվուջ-Բուլաղի քարգուզար Րուֆաթլվզարան, Միանդաբ գալով, Ֆարման-Ֆարմային ներկայացրեց Բօքան գիւղաքաղաքում հաւաքված քիւրդ բէկզադաների, Սարդար Մուքրու և Սուջայիմամալիքի խնդրագրերը, որոնք աղերսել էին, որ, երբ գթառատ հայր իրանց դրութիւնը մտնելով, դէպի իր հաւատարիմ ծառաները ներողամիտ գտնվի, որ իրանց կեանքը, ընտանիքի պատիւը և գոյքն ազատելու և պաշտպանելու համար ստիպված են եղել առ երես հնազանդվել Բայազիտ-աղայի կարգադրութեան և նրա երկիւղից չեն յանդգնում Նորին արքայադնութեան ներկայանալ և իրանց ծառայութիւնները մատուցանել. ինչպէս մինչև ցարդ իրանք, և անցեալում իրանց հայրերը և պապերը հաւատարիմ հպատակ և ծառայողներ եղել են պարսից մեծազօր գահին, այսուհետև իրանց ժառանգները մինչ յաւիտեան անփոփոխ և հաւատարիմ կը մնան և մօտ ապագայում իրանց հաւատարիմ ծառայութեամբ կապացուցանեն և կարժանանան շնորհների։

Դեկտեմբերի 20-ին Ֆարման-Ֆարման ստացած խնդրագրերի պատասխանները գրելով Րուֆաթլվզարա քարգուզարի միջոցով ուղարկում է Բօքան. իր պատասխանի մէջ գրված է լինում, որ նրանց հաւատարիմ հպատակութեան և ծառայութեան մասին կասկած չունէ և վստահ է, որ ըստ իրանց գրածին մօտ ապագայում նրանց հաւատարիմ ծառայութիւնները տեսնելով կը միջնորդէ վեհ. շահի մօտ, որ իր շնորհներին՝ արժանացնէ։ Րուֆաթլվզարային էլ ապսպրում է, որ ամեն ջանք և աշխատութիւն գործ դնէ, գոնէ Սարդար Մուքրուն և Սուճայիմամալիքին մի կերպ համոզելով բերել Սօվուջ-Բուլաղ և ամեն կերպ միամտացնել, որ ինքը մտնելով նրանց դրութեան մէջ, նրանց բռնած ընթացքից չէ վշտացել։ Միևնոյն ժամանակ յայտնում է, որ դեկտեմբերի 22-ին, ինքն էլ Սօվուջ-Բուլաղում կլինի։

Բայազիտ-աղա Մանգուրի Մուքրի գալու օրից, այն է նոյեմբեր ամսվայ կէսից, Իբրահիմ-աղա Թալխաբցու որդիներ՝ Ազիզ-աղա, Բաքիր-աղա, Խալիլ-աղա և Մահմուդ-աղան, իրանց մերձաւոր ազգականներով և ծառաներով քառասուն հոգուց բաղկացած մի աւազակային խումբ կազմած, գիշերները շրջակայ գիւղերը գնալով, ձեռքները ընկածն յափշտակելով, տանում էին։ Շրջակայ գիւղօրայքում գտնվող աւազակները, տեսնելով որ դրանց արածների համար ոչ մի տեղից դիմադրութիւն չը կայ, նաև դրանց ունեցած աջողութիւնները աչքի առաջ ունենալով, իրանք էլ անմաս չը մնալու համար, գալիս հաւաքվում են դրանց գլխին։ Իբրահիմ-աղայի որդիները, տեսնելով որ հարիւրի չափ լաւ կռւող քիւրդ աւազակային խումբ իրանց տրամադրութեան և հրամանի ներքոյ պատրաստ կայ, որոշում են իրանց հայրենական Թալխաբ կոչված և դրան կից գիւղերի վրա յարձակվել, որոնք այժմ սեփականութիւն են ռուսահպատակ երևանցի եղբարք Նաղիեֆների. համաձայն այդ որոշման նախ գնում են Թալխաբ գիւղը, ուր բնակվում է Նաղիեօվի եղբայր Միր-Ալին. նպատակները՝ նախ Միր-Ալուն և նրա շիա ծառաներին սպանելն է լինում. ապա գիւղը թալանել։ Նաղիեօվը, սէյիդ լինելով, նոյն գիւղում ապրող մի քանի սէյիդ կանանց օգնութեամբ ազատվելով, փախչում է։ Իբրահիմ-աղայի որդիք իրանց մի քանի ազգականների հետ մըտնում են Նաղիեօվի բնակարանը, ինչքան կանխիկ դրամ, հրացաններ, կահ-կարասիք և այլ իրեր գտնում են, ամենը հանում են և բաժանում իրանց աւազակային խմբի մէջ. ապա Նաղիեօֆների թէ այդ և թէ միւս գիւղերի ամբարներում ունեցած եկամուտները—ցորեն, գարի եայլն—էժան արժէքներով վաճառում են դրացի քիւրդ գիւղի բնակիչներին և կանխիկ դրամները հետները վեր առնելով՝ գնում են. միևնոյն ժամանակ Նաղիեօվի գիւղերի քիւրդ բնակիչներին յանձնարարում են, որ իրանց ունեցածները վեր առնելով գնան հաստատվեն ուրիշ գիւղօրայքում, որովհետև քիչ ժամանակից յետոյ գալու են այդ գիւղերն ոչնչացնելու։ Y.

(Կը շարունակվի)

*) Տես «Մշակ» № 9, 10, 11, 12, 13։

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԲՈԼՂԱՐԻԱ

Նոր կաբինետ.—Մենք անցեալ օրը («Մշակ» № 22) ցոյց տուինք այն պատճառները, որոնց հետևանքով բօլգարական նախորդ կաբինետը ստիպված եղաւ հրաժարական տալու, իսկ յունվարի 16-ին նոր կաբինետ կազմվեց դեմօկրատական կուսակցութեան պարագլուխներից։

Կաբինետի կազմը հետևեալն է. 1) Մալինօվ մինիստր նախագահ և հասարակական աշխատանքների մինիստր։ Նա ծնվել է Ռուսաստանում, Բեսարաբիայի Պանդկլի գիւղում մի բօլգար ընտանիքից։ Սկզբնական կրթութիւնը վերջացնելուց յետոյ Նիկօլայեվի և Բօլգրադի գիմնազիաններում՝ Կիեվի համալսարանն է մտել և հետևել է իրաւաբանական ճիւղին ու շրջանաւարտ եղել։ 2) Տակիեվ ներքին գործերի մինիստր։ 3) Սալլաբաշեվ ֆինանսների մինիստր։ 4) Պապրիկօվ արտաքին գործերի մինիստր։ Պապրիկօֆն աւարտել է Պետերբուրգի գինուորական համալսարանը և մինչև իր ներկայ պաշտօնին կոչվելը վարում էր Պետերբուրգի բօլգարական դիւանագիտական գործակալի պաշտօնը։ 5) Լիաբչեվ առևտրի և երկրագործութեան մինիստր։ Լիաբչեվը Բօլգարիայում ծանօթ հրապարակախօս է և ներկայումս վարում է դեմօկրատների օրգան «Պրեպօրեց» թերթի խմբագրի պաշտօնը։ 6) Կրսթեվ արդարադատութեան մինիստր։ Սա նոյնպէս ծանօթ հրապարակախօս է Բօլգարիայում, ուր ներկայումս հրատարակվող «Նարօդնա Դումա» թերթի խմբագիրն է։ 7) Մուշանօվ լուսաւորութեան մինիստր։ 8) Նիկօլայեվ զինուորական մինիստր։ Նիկօլայեվը նախկին կաբինետումն էլ նոյն մինիստրութեան պորտֆէյլն էր կրում։

ԹԻՒՐՔԻԱ

Երիտասարդ-թիւրքերի ձերբակալումը Իզմիրում.—Կ. Պօլսից հեռագրում են եւրօպական թերթերին, թէ Իզմիրում ձերբակալվել է Օսման Մամուսի անունով մի թիւրք, երբ ֆրանսիական պօստատնից դուրս էր գալիս։ Նրան խուզարկեցին և մօտից հանեցին երիտասարդ թիւրքերի կողմից ուղարկված նամակներ, որոնց պատճառով ձերբակալված են Իզմիրի վիլայէթի քաղաքացիական մասի քարտուղար Մէհմէդ Մէջիդը, յոյն լրագիրների գրաքննիչ Միտհադ Ջէլալը և կղզաստրայի պաշտօնեայ Աբդիւրրահմանը։ Ձերբակալվածներից ամենից կասկածելին Օսման Մամուսին է, որովհետև երիտասարդ թիւրքերի հետ ուղղակի յարաբերութիւն էր պահպանում։

Իզմիրում ձերբակալված երիտասարդ թիւրքերի դատավարութիւնն սկսվել է յունվարի 13-ին։

Կ. Պօլսից գրված մի նամակ հաղորդում է, թէ սուլթանն այս տարի Կուրբան-Բայրամի առիթով իրան մատուցվելիք շնորհաւորութիւնների ընդունել է ոչ թէ Դոլմա-Բաղչէի պալատում, ինչպէս առհասարակ սովորութիւն էր, այլ հէնց Եըլդըզ-[illegible]

պաշտօնապէս յայտարարված էր հասարակութեանը։ Նամակագիրն ասում է, թէ ընդունված սովորութեան այդ փոփոխումը պաշտօնական յայտարարութեան մէջ պատճառաբանված էր նրանով, որ իբր թէ Դօլմա-Բաղչէի պալատը 14 տարի առաջ պատահած երկրաշարժի պատճառով փչացվել է, և ներկայումս երկիւղ կայ, որ փլուզումներ տեղի ունենան։ Իրողութիւնն այն է սակայն, որ սուլթանը ներկայումս խիստ վախենում է, թէ իր կեանքի դէմ դաւեր են սարքված, որոնք կարող են հեշտութեամբ գլուխ բերվել, երբ ինքը դուրս կը գայ իր բանտ-պալատից։

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Ց. ՏԷՐ-ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ
Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ
ԲԺՇԿԱՊԵՏ Բ. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆԻ
Հիմնված 1880 թ.
(Կուկիա, Վօրօնցօվի արձանի հանդէպ)
Ամեն օր, բացի կիրակի օրերից
ԱՌԱՒՕՏՆԵՐԸ
Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վիրաբուժութեան և վեներական (սիֆիլիս) հ.։
Կ. Մ. ՋԻԿՕՎԱՆԻ—$9^1/_2$—10 ժ. աչքի, ներքին և նեարդային։
ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ Ե. Կ. ԽՕԴՆԵՎԱ—$9^1/_2$—2 ժ. ատամի հիւ.
Զ. Ի. ԲԱԲԱՆԱՍԵԱՆՑ—10—11 ժ. մանկաբարձութեան, կանանց և երեխայոց հ.։
Մ. Գ. ԱՒԵՏԻՍԵԱՆ—11—12 ժ. մորթու, վեներակ., վիրաբուժութեան և միզասեռ.
Ա. Մ. ՓՈՒՂԻՆՕՎ—12—1 ժ. ներքին և երեխայոց ծաղկահատ.։
Կ. Ի. ԳՋԵԼԻԵՎ—12—1 ժ. ականջի, քթի և կոկորդի։
Ա. Գ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆՑ—1—$1^1/_2$ ժ. ներքին և երեխայոց հ.։
ԿԻՆ-ԲԺԻՇԿ Ա. Ի. ՇՉԵՐԲԻՆԱ—$1^1/_2$—2 ժ. մանկաբարձութեան։
Գ. Ե. ԳՈՒՐԳԵՆՕՎ—11—12 ժ. կանանց և մանկաբարձութեան։
ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ
Ա. Ե. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ—6—7 ժ. վիրաբուժ., վեներական, միզասեռ և մորթու հ.
Վճարը 50 կ.։ Չքաւորները ձրի։ Համախորհրդի (կօնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին։
Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝
Բժշկապետ Բ. Նաւասարդեան

Տղամարդկանց զգեստների մեր յատուկ կտորները, իրանց լաւ յատկութեան համար, ռուսական և արտասահմանեան ցուցահանդէսներում արժանացան մեդալների։ Նրանց գերազանցութիւնը կայանում է հետևեալ յատկութիւնների մէջ. շատ դիմացկուն, գործնական, ճաշակով և գեղեցիկ։ Պատուէրատուներին իւրաքանչիւր արշինը ուղարկվում է գործարանային գներով.

4 ր. 50 կ., լաւ տեսակը՝ 5 ր. 25 կ., 6 ր. 25 կ., 10 ր., 14-ով գործարանը ուղարկում է վերադիր վճարով $4^1/_2$ արշ. կտոր տղամարդու ամբողջ կօստիւմացուի համար.—անգլիական շէվիօտ կամ ֆրանսիական գունաւոր տրիկօ, սև, մուգ կապոյտ, շագանակի, մուգ սև, ձիթենու գոյների, քառակուսի շրջանակներով կամ առանց սրա։ 3 կամ աւելի հատ պահանջողները կըստանան բոլորովին ձրի աստառը։

ՁՐԻ ԱՌԱՆՑ ՐԻՍԿԻ

Իմ այս առաջարկութիւնը ռէկլամ չէ, և որպէսզի ապացուցանեմ, պարտաւորվում եմ անպայման յետ ընդունել որևէ պատճառով դուր չեկած կտորը և վերադարձնել փողերը ամբողջովին։ Պահանջները խընդրում եմ հասցէագրել՝ Въ главную контору фабрики шерстяныхъ издѣлій Зигмунтъ Розенталъ г. Лодзь. 9—9

Զգուշացէ՛ք կեղծումներից

Պահանջել՝ որ գրված լինի „Midy" MIDY

ՍԱՆՏԱԼ ՄԻԴԻ
(Թոյլատրված Ռուսաստանում)

Չը կայ լաւագոյն միջոց, քան Սանտալ Միդին, պէրելօյի (հօնօրրէյ) ամենայարատև դէպքեր բժշկելու համար։

Սանտալ Միդի յատկութիւնը և էսսենցիայի մաքրութիւնը թոյլատրում են գործածել առանց վնասելու մարսողական գործարաններին։

Պահեստ Ռուսաստանի գլխաւոր դեղատներում։

(չ. 1 ան. չ.) 25—12

ԲԺԻՇԿ
Ա. Ամիրխանեան
ՆԵՐՔԻՆ
Հիւանդութիւններ
Ընդունելութիւն 10—12 ժ. առաւօտեան, 6—7 ժ. երեկոյեան
Բէհբուտովսկայա փող. № 22.
(ա. օ.) 10—3

Փետրվարին կը սկսվի հրատարակվել ամենաէժանագին, ամենքին մատչելի շաբաթաթերթ
„ԽԱՐԱԶԱՆ"
Բաժանորդագրութիւն վեցամսեակով, և վեցամսեակի ընթացքում միանուագ և մասամաս վճարող բաժանորդները կը ստանան 25 համար շաբաթաթերթ (պատկերազարդ).
6 գրքոյկ պատկերազարդ, այն է՝
1. Նախապատմական կեանք. 2. Հայերի հայրենիքը կամ Ուրարտու, 3. Լեռնաստանի հայեր, 4. Լևոն Զ. Հայոց թագաւոր, 5. Միքայէլ Նալբանդեան, 6. Մանկական գիրք։
Եթէ բաժանորդների թիւը հասաւ 1000-ի, ամեն մի բաժանորդ կը ստանայ ձրիաբար
«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՔԱՐՏԷԶ»
Բաժանորդագին
Վեցամսեակ 1 ր. » Արտասահմ. 1 ր. 50կ.
Եռամսեակ 50 կ. » 1 ր. »
Ամիսը » 20 կ. » » 50կ.
Բաժնեգինը կարելի է ղրկել նամականիշերով (մարկա)։
Հասցէն՝ Тифлисъ. Михайловская ул. церковный домъ, № 38, Хачатуру Теръ-Маркарянцу.
Բաժանորդ կարելի է գրվել՝ ա) Միքայէլեան փող., № 38 Խաչատուր Տէր-Մարգարեանի մօտ, բ) Պօնտաեվիչա փող. № 1, Հայկ Տէր-Աստուածատրեանի մօտ և գ) Զաքարիա Գրիգորեանցի «Կովկասեան գրավաճառանոցում» («Լօնդօն» հիւրանոցի տակ)։ 3—1

„ԳՈՒՏՏԵՆԲԵՐԳ"
ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՒ
գրախանութի
ա) Ռուսերէն դասագրքերի ցուցակը։
բ) Ռուսերէն ընթերցանութեան գըրքերի ցուցակը։
գ) Ընդարձակ ցուցակ հայերէն գըրքերի։
Ցանկացողներին ուղարկվում է
—● ՁՐԻ ●—
Դիմել՝ Тифлисъ, книжный магазинъ „Гуттенбергъ" Г. И. Галустянцу. 5—2

Գրավաճառանոցում վաճառվում են
ԱՒԵՏԻՔ ԱՀԱՐՈՆԵԱՆԻ
Աշխատութիւններից հետեւեալները

	Ր.	Կ
1. Հոռ կինը	—	4.
2. Պատկերներ, բ. տպագրութիւն.	1	—
3. Մխիթարեան միաբանութիւն	—	5
4. Մորկի սուրբը	1	—
5. Իտալիայում	1	50
6. Արագը	—	80
7. Լուսիւնը	—	60
8. Ազատութեան ճանապարհին	—	80
9. Արցունքի հովիտը	—	35

Գումարով գնողներին զիջում։ Գըրքերը կարելի է ձեռք բերել փառակազմ և հասարակ կազմերով։
Դիմել՝ Тифлисъ, книжный магазинъ „Гуттенбергъ" Г. И. Галстяну. 5—4

Լոյս տեսաւ
ԲԱԲԳԷՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ և ԿԱՆՈՆՆԵՐ
Գինն է 40 կոպէկ
Դիմել գրավաճառներին, կամ հեղինակին՝ Эчміадзинъ, архимандриту Бабкену.
(հ. կ.) 10—2

ԱՎ. ՍԱՐԳԻՍՕՎԻ
այգին բաց է թողնում արտասահմանեան, ռուսական և կովկասեան տեսակի մրգատու ծառեր։ Կայարան ՍԿՐԱ, Անդրկով. երկ., Ավսարգիսօվին։ Կատալօգը ուղարկվում է
ՁՐԻ
(ե. հ. շ.) 15—5